
ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΣΤΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΤΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΧΡΗΣΤΟΣ ΠΙΤΕΛΗΣ

Το κράτος, ο μηχανισμός των τιμών (αγορά) και η ιδιωτική ιεραρχία (επιχείρηση), αποτελούν τους τρεις βασικούς θεσμούς του καπιταλισμού. Και οι τρεις, υποστηρίζω εδώ, είναι εναλλακτικοί αλλά και συμπληρωματικοί θεσμικοί μηχανισμοί που έχουν ως στόχο την εκμετάλλευση των ωφελειών της εξειδίκευσης και του καταμερισμού της εργασίας, έτσι ώστε να παραχθούν οι μέγιστες δυνατές ωφέλειες για τους εντολείς¹. Η ειδοποιός διαφορά της θεσμικής μορφής τους κράτους από την αγορά και την επιχείρηση είναι ότι το κράτος διαθέτει ένα «νόμιμο» μονοπώλιο δύναμης. Οι συναλλαγές της αγοράς, της επιχείρησης και αγοράς-επιχείρησης, αναμένεται συνήθως να διεξάγονται σύμφωνα με τους κανό-

1. Η συμφωνία τουλάχιστον των Marx και Marshall για την αγορά και την επιχείρηση ως δύο εναλλακτικών θεσμικών μηχανισμών για την εκμετάλλευση της κατανομής της εργασίας σημειώνεται από τον Hymer (1979). Ο Ludwig von Mises, ο ιδρυτής της Αυστριακής παράδοσης, ορίζει κατ' αυτό τον τρόπο την αγορά (βλ. Hodgson 1988). Η αναφορά μου στους εντολείς στηρίζεται στο νεοκλασικό θεσμικό οικονομικό ιστορικό Douglas North (1981). Η θεώρησή μου είναι φυσική προέκταση της συμφωνίας (κοινού τόπου) των Marx-Marshall-Mises. «Εντολείς» θεωρούνται (ομάδες από) πρόσωπα των οποίων η σχέση με άλλες ομάδες (εντολοδόχους) είναι σχέση εξουσίας-ελέγχου. Οι εντολοδόχοι πρέπει να δουλέψουν για τους εντολείς (για την επίτευξη των στόχων των εντολέων· βλ. Jensen και Meckling 1976). Η αναφορά μου στις «μεγαλύτερες δυνατές» (ωφέλειες) επιδιώκει να μεταδώσει το ότι η παραγωγή της μεγίστης ωφέλειας των εντολέων υπόκειται σε περιορισμούς. Αυτά τα θέματα αναπτύσσονται εκτενέστερα παρακάτω.

νες του παιχνιδιού, οι οποίοι καθορίζονται από το κράτος. Οι συναλλαγές αγοράς-επιχείρησης στον καπιταλισμό στηρίζονται στην ισότητα απέναντι στο νόμο. Ο τελευταίος, πάντως, βρίσκεται πάνω από τον ιδιωτικό τομέα ως σύνολο. Με αυτή την έννοια, η «δημόσια» ιεραρχία (το κράτος) είναι η αμιγής μορφή (η κατ'εξοχήν) έκφραση της ιεραρχίας· αυτή είναι που καθορίζει τους ευρύτερους περιορισμούς κάτω από τους οποίους αναμένεται να λειτουργούν τόσο οι αγορές όσο και οι (ιδιωτικές) ιεραρχίες.

Η μοναδική θέση του κράτους ως δημιουργού και όχι ως αποδέκτη νόμου και το σχετιζόμενο (εξ ορισμού) νομικό μονοπώλιο κατά την επιβολή του, σε συνδυασμό με την εντυπωσιακή του ανάπτυξη², έχουν προκαλέσει διάφορες προσπάθειες για να εξηγηθεί η φύση, οι σκοποί και η εξέλιξη του καπιταλιστικού κράτους. Εν συνόψει, τα ερωτήματα έχουν επικεντρωθεί γύρω από τέσσερα βασικά ζητήματα. Πρώτον, γιατί υπάρχουν τα καπιταλιστικά κράτη; Δεύτερον, ποιοι είναι οι εντολείς τους; Τρίτον, ποιοι είναι οι σκοποί των εντολέων (και ποιοι οι περιορισμοί τους); Τέταρτον, πώς μπορούμε να εξηγήσουμε την εξέλιξη του καπιταλιστικού κράτους;

Τρεις βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις έχουν επιχειρήσει να απαντήσουν σ' αυτές τις ερωτήσεις στην οικονομική θεωρία· η νεοκλασική θεωρία της αποτυχίας της αγοράς, η μαρξική θεωρία και η σχολή της «νέας Δεξιάς», μια ευρεία περιγραφή που περιλαμβάνει τη σχολή της «δημόσιας επιλογής», αναρχο-καπιταλιστικές θεωρίες, τον καθηγητή Friedman και τη σχολή του Σικάγο, και την αυστριακή σχολή³. Αν και υπάρχουν παραλλαγές μέσα σε

2. Τα τελευταία χρόνια, το καπιταλιστικό κράτος σημειώνει συνεχή ανάπτυξη. Σε όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ, τα έσοδα και οι δαπάνες του κράτους, ως ποσοστό του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕγχΠ), αυξήθηκαν μάλλον θεαματικά μεταξύ των ετών 1960 και 1985: στις ΗΠΑ, για παράδειγμα, οι δαπάνες αυξήθηκαν από 27% του ΑΕγχΠ το 1960 σε 36,7% το 1985· στην Ολλανδία από 33,7% σε 60,2%· στην Ιαπωνία από 18,3% σε 32,7%· στη Βρετανία από 32,3% το 1960 σε 47,8% το 1984· και στη Σουηδία από 31,0% το 1960 σε 64,5% το 1985, ήτοι το υψηλότερο ποσοστό από όλες τις χώρες του ΟΟΣΑ (βλ. Mueller 1989).

3. Ο όρος «νέα Δεξιά» είναι δάνειο από τον τίτλο του βιβλίου του David Green (1987). Περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, τη φιλελεύθερη παράδοση και τον αναρχο-καπιταλισμό, τα οποία εμείς μόνο ονομάζουμε (αναφέρουμε).

κάθε σχολή, τα αρκετά κοινά σημεία μπορούν να εγγυηθούν μια πρώτη απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα. Με συντομία, η νεοκλασική θεωρία βλέπει την ύπαρξη του κράτους σε όρους «αποτυχίας της αγοράς» και θεωρεί τους καταναλωτές (το κοινό) ως τους εντολείς και την κυβέρνηση (το κράτος) ως τον εντολοδόχο. Ο στόχος του εντολοδόχου (του κράτους) είναι να μεγιστοποιήσει τη χρησιμότητα των εντολέων, η οποία ανευρίσκεται στην εκμετάλλευση των ωφελειών από την ανταλλαγή-εμπόριο. Τα κράτη αναπτύσσονται, διότι αυξάνεται η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους από τους εντολείς.

Στη μαρξική θεωρία το κράτος υπάρχει για να εξασφαλίσει τη διατήρηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Εντολείς, σ' αυτό το σύστημα, είναι η κυρίαρχη τάξη (των καπιταλιστών). Σκοπός τους είναι η απόκτηση των μεγαλύτερων δυνατών κερδών. Τα κράτη αναπτύσσονται, διότι αυξάνονται και οι ανάγκες των εντολέων (με την ευρεία τους έννοια) για τις λειτουργίες του κράτους. Η «νέα Δεξιά» θεωρεί ότι η ύπαρξη του κράτους είναι το αποτέλεσμα της προτίμησης των ατόμων για κάποια μορφή περιορισμού, που θα τεθεί στην αναρχία της αγοράς. Εδώ θεωρείται ότι οι εντολείς είναι οι ίδιοι οι λειτουργοί του κράτους, οι πολιτικοί, οι γραφειοκράτες κ.ο.κ., που οι σκοποί τους είναι να μεγιστοποιήσουν τις προσωπικές τους συναρτήσεις χρησιμότητας. Αυτή θεωρείται και η κύρια αιτία για την ανάπτυξη του κράτους.

Σκοπός μου εδώ είναι να αξιολογηθούν κριτικά οι υπάρχουσες θεωρίες για το κράτος, η νεοκλασική θεωρία (ενότητα 1), η νέα Δεξιά (ενότητα 2) και η μαρξική (ενότητα 3), δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στη μεθοδολογική προσέγγιση των προσεγγίσεων αυτών. Ο κύριος ισχυρισμός είναι ότι αν εξαιρεθούν μερικές πλευρές της μαρξικής θεωρίας, όλες οι θεωρίες είναι κατά βάση στατικές και μη-δυναμικές, ενώ βασίζονται σε πολύ μεγάλο βαθμό στη μεθοδολογική προσέγγιση του «ορθολογικού ατόμου» και του «μεθοδολογικού ατομισμού». Ως εναλλακτική στην προσέγγιση αυτή προτείνουμε μια ιστορική, εξελικτική προσέγγιση, στην ενότητα 4. Η προσέγγιση αυτή που προτείνουμε είναι πιο συνεπής με την υπάρχουσα εμπειρία και επίσης εξάγει μέσα από την

ανάλυση μερικές, ενδιαφέρουσες νομίζουμε, ιδέες για τη φύση, τους στόχους και την εξέλιξη του καπιταλιστικού κράτους.

1. Η νεοκλασική προσέγγιση στη θεωρία του κράτους

Ο προβληματισμός για τον οικονομικό ρόλο του κράτους στις οικονομίες της αγοράς είναι τουλάχιστο τόσο παλιός όσο και *Ο Πλούτος των Εθνών* (1776) του Adam Smith. Στην κανονιστική (normative) άποψη του Smith για το κράτος, τα καθήκοντα της «ανωτάτης αρχής» (ηγεμόνα) ήταν:

«Πρώτον, το καθήκον της να προστατεύσει την κοινωνία από τη βία και την εισβολή άλλων ανεξάρτητων κοινωνιών. Δεύτερον, το καθήκον της να προστατεύσει, στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, κάθε μέλος της κοινωνίας από την αδικία ή την καταπίεση που του προκαλεί κάποιο άλλο μέλος της κοινωνίας, ή το καθήκον να εγκαθιδρύσει την ακριβή απονομή της δικαιοσύνης· και τρίτο το καθήκον της να οικοδομήσει και να συντηρήσει μερικά δημόσια έργα (public works) και κάποιους δημόσιους οργανισμούς που η οικοδόμηση και η συντήρησή τους σε καμία περίπτωση δεν συμφέρει κάποιο μεμονωμένο άτομο ή μικρό αριθμό ατόμων· διότι το κέρδος δεν πρόκειται να ξεπληρώσει τη δαπάνη... αν και συχνά μπορεί να προσφέρει πολύ περισσότερα για την ευρύτερη κοινωνία από την αποπληρωμή της δαπάνης (Smith 1776, τ. 2, σσ. 180-181).»

Η νεοκλασική προσέγγιση στη θεωρία του κράτους μπορεί να ανιχνευθεί σ' αυτό το απόσπασμα του Smith, και ιδιαίτερα στην αναφορά του στα «δημόσια έργα» και στο σύστημα (απονομής) της δικαιοσύνης.

Στην πιο καθαρή της εκδοχή, η νεοκλασική θεωρία είναι μια θεωρία «αποτυχίας της αγοράς». Εκκινείται από την παρατήρηση ότι μια πλήρως ανταγωνιστική οικονομία της αγοράς μπορεί να κατανείμει του πόρους της με τρόπο αποδοτικό κατά Pareto (το πρώτο θεμελιακό θεώρημα της οικονομικής της ευημερίας). Ο Arrow (1963· 1970) παρέχει μια θαυμάσια περιγραφή όπως και απόδειξη αυτής της πρότασης. Εάν τη δεχτούμε, τότε πρέπει να

ερευνήσουμε για τις αιτίες που οδηγούν τις αγορές σε αποτυχία. Η αποτυχία της αγοράς μπορεί έτσι να δικαιολογήσει την κυβερνητική (κρατική) παρέμβαση, η οποία στοχεύει στην επίλυση των αποτυχιών της αγοράς.

Η ύπαρξη δημόσιων έργων (δημόσιων αγαθών) θεωρείται από τη νεοκλασική θεωρία ως αιτία για την αποτυχία της αγοράς. Τα δημόσια αγαθά είναι αγαθά που χαρακτηρίζονται από *ενιαία προσφορά και έλλειψη της δυνατότητας αποκλεισμού* κάποιων από την κατανάλωσή τους. Το πρώτο σημαίνει ότι αυτά τα αγαθά είναι εξίσου διαθέσιμα σε όλα τα μέλη της κοινωνίας· το δεύτερο ότι είναι τεχνικά αδύνατο να επιβληθεί μια τιμή για τις υπηρεσίες αυτών των αγαθών («αμιγή» δημόσια αγαθά). Από την άλλη, οιοονεί-δημόσια αγαθά είναι τα αγαθά εκείνα των οποίων οι κοινωνικές ωφέλειες υπερβαίνουν την τιμή που μπορεί να επιβληθεί από την αγορά σ' αυτούς που ωφελούνται. Οι τελευταίοι μπορεί να κάνουν ελεύθερη χρήση λόγω της ενιαίας προσφοράς και της μη-αποκλεισιμότητας των δημόσιων αγαθών. Η ελεύθερη χρήση μπορεί να συνεπάγεται ότι τα μεμονωμένα άτομα που ωφελούνται υποεκτιμούν (αποκρύπτουν) τις προτιμήσεις τους. Σαν αποτέλεσμα, κάποια δημόσια αγαθά μπορεί να παρέχονται σε μικρότερη ποσότητα (οιοονεί-δημόσια αγαθά) ή και να μην παρέχονται καθόλου (αμιγή δημόσια αγαθά)⁴.

Τα οιοονεί-δημόσια αγαθά περιλαμβάνουν το σύστημα μεταφορών, την εκπαίδευση, την έρευνα και ανάπτυξη και γενικότερα τις δαπάνες για υποδομή, που συχνά είναι πολύ μεγάλες για να τις αναλάβει οποιοσδήποτε μεμονωμένα (μόνη της μια επιχείρηση) και να επωφεληθεί κάνοντας απλά χρήση μιας ανταγωνιστικής αγοράς. Τα αμιγή δημόσια αγαθά περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, το νομικό σύστημα και την εθνική άμυνα (Καράγιωργας 1977· Stiglitz 1986), την οργανωσιακή γνώση (Marglin 1983) και

4. Για την κριτική της ελεύθερης χρήσης (free riding) και της μη αποκάλυψης των προτιμήσεων, όπως και αληθινά παραδείγματα ιδιωτικής παροχής δημόσιων αγαθών, βλ. Cullis και Jones (1987). Στον Olson (1965) υπάρχει η κλασική ανάλυση της συμβατότητας μέσω βραβείων και κυρώσεων σε περιπτώσεις που, λόγω, για π.χ., μεγέθους, δυνατότητας μετεγκατάστασης και/ή ετερογένειας των «κοινοτήτων», απαιτούνται τυπικοί ορισμοί για το τι συνιστά «δημόσιο συμφέρον».

ακόμη την «αποδοτική (δια)κυβέρνηση» (Dasgupta 1986). Γίνεται φανερό από τα παραπάνω αυτό που ο Dasgupta αποκαλεί διάχυτη (πανταχού παρούσα) αποτυχία της αγοράς, που μας δίνει τη λογική τεκμηρίωση για την εμφάνιση του κράτους (η παροχή των δημόσιων αγαθών, όπως τα δημόσια έργα του Smith). Είναι μ' αυτή την έννοια που η παρουσία των «δημόσιων αγαθών» επαρκεί για να δώσει μια θεωρία της αιτίας ύπαρξης (*raison d'être*) του κράτους στις οικονομίες της αγοράς, ιδιαίτερα δεδομένου ότι η ίδια η ύπαρξη και η ομαλή λειτουργία της αγοράς προσδιορίζονται από την ύπαρξη τέτοιων δημόσιων αγαθών (Καράγιωργας 1977).

Επιπλέον, σημαντικές αιτίες αποτυχίας της αγοράς είναι η ύπαρξη εξωτερικών οικονομιών, η παρουσία ολιγοπωλιακών ή μονοπωλιακών δομών αγοράς και η συχνά σχετιζόμενη ύπαρξη (σημαντικών) διανεμητικών ανισοτήτων⁵. Οι εξωτερικές οικονομίες είναι αλληλεξαρτήσεις που δεν μεταβιβάζονται μέσω του μηχανισμού των τιμών, και έτσι δημιουργούν αποκλίσεις μεταξύ των κοινωνικών και των ιδιωτικών ωφελειών. Όπως οι ιδιωτικές (αγοραίες) τιμές δεν αντανακλούν το κόστος ή την ωφέλεια για την κοινωνία, έτσι, ακόμη και αν υπάρχουν πλήρως ανταγωνιστικές αγορές, δεν μπορεί να υπάρξει αποδοτικότητα κατά Pareto (βλ. Arrow 1963). Έτσι γίνεται αναγκαία η παρέμβαση του κράτους, με σκοπό να λυθούν τα προβλήματα που πηγάζουν από τις εξωτερικές οικονομίες.

Η περίπτωση ολιγοπωλίου-μονοπωλίου είναι επίσης ξεκάθαρη, λόγω του ότι αυτά σημαίνουν την απουσία τέλει ανταγωνισμού και έτσι την πιθανότητα οι τιμές να υπερβαίνουν αυτές που θα υπήρχαν σε πλήρη ανταγωνισμό⁶. Θεωρείται συνήθως ότι αυτή

5. Άλλες περιπτώσεις αποτυχίας της αγοράς, που βρίσκονται συχνά υπό συζήτηση, είναι οι ατελείς αγορές, οι αποτυχίες στην πληροφόρηση, η αβεβαιότητα, η ανεργία, ο πληθωρισμός, η έλλειψη ισορροπίας, τα αγαθά αξίας (*merit goods*) και οι οικονομικές κρίσεις (βλ. Stiglitz 1986· Cullis και Jones 1987· Καράγιωργας 1977).

6. Είναι εξ αιτίας περισσότερο της πιθανότητας παρά της βεβαιότητας που ο δυναμικός ανταγωνισμός μπορεί να καταλήξει σε ανταγωνιστική τιμολόγηση, όπως διατυπώνεται από τους «Αυστριακούς» θεωρητικούς, τον Schumpeter (1942) και από την πιο πρόσφατη θεωρία των διαμφισβητούμενων αγορών (βλ. για παράδειγμα, Baumol 1982).

η τιμολόγηση αντιπροσωπεύει μια αναδιανομή από τους καταναλωτές στους παραγωγούς (απώλεια πλεονάσματος καταναλωτή, αύξηση μονοπωλιακών κερδών), και έτσι την πιθανότητα μη ικανοποιητικών («υπερβολικών») ανισοτήτων⁷. Αυτό τεκμηριώνει λογικά, για άλλη μια φορά, την παρέμβαση του κράτους, που έχει ως στόχο τον έλεγχο της μονοπωλιακής δύναμης και των αναδιανεμητικών συνεπειών που συσχετίζονται με τη δύναμη αυτή⁸.

Η «αποτυχία της αγοράς» δεν προκαλεί απαραίτητα την κρατική παρέμβαση, στο βαθμό που τα μεμονωμένα άτομα μπορούν να «εσωτερικοποιήσουν» τις ατέλειες της αγοράς. Το ότι θα υπάρχει η τάση για εσωτερικοποίηση είναι ακριβώς ό,τι διατυπώνεται στο θεώρημά του Coase (1960). Ο Coase εστίασε το ενδιαφέρον του στις εξωτερικές οικονομίες. Το θεώρημά του λέει ότι οι εξωτερικές οικονομίες θα τείνουν να εσωτερικοποιούνται από τους ενδιαφερόμενους (βλ. Cooter 1989). Αυτό που χρειάζεται να γίνει από το κράτος είναι η καθιέρωση σαφών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Εάν υποθέσουμε ότι τα δημόσια αγαθά και το μονοπώλιο είναι από μόνα τους μορφές εξωτερικών οικονομιών (βλ. Kay 1984), τότε το θεώρημα του Coase μπορεί να σημαίνει ότι δεν είναι αναγκαία η παρέμβαση του κράτους, εκτός βέβαια από τη διατύπωση σαφών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Αυτό το αποτέλεσμα, πάντως, προϋποθέτει ότι τα άτομα μπορούν να εσωτερικοποιήσουν τις εξωτερικές οικονομίες, και μάλιστα χωρίς κόστος. Το τελευταίο ισχύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των εξωτερικών οικονομιών του τύπου των δημόσιων αγαθών (βλ. Cullis και Jones 1987). Αυτή η γενίκευση όσο και η περιοριστικότητα του θεωρήματος του Coase μας επιτρέπουν να εξετάσουμε μια πιο γενική νεοκλασική θεωρία του κράτους, που βασίζεται στο κόστος συναλλαγών.

7. Βλ., για παράδειγμα, τη συζήτηση στο Pitelis (1990).

8. Η περίπτωση που εξετάζεται εδώ είναι η δομική αποτυχία (βλ. Bator 1958). Το μονοπώλιο, πάντως, μπορεί να επέλθει ως αποτέλεσμα μειώσεων στο κόστος συναλλαγών, ή φυσικής αποτυχίας της αγοράς, και έτσι δεν είναι αναγκαία η παρέμβαση του κράτους (βλ. Williamson 1985). Στην πράξη, δεν είναι εύκολο να ξεχωρίσουμε τις δομικές από τις «φυσικές» αποτυχίες: για παράδειγμα, η επίλυση των τελευταίων συχνά δημιουργεί τις πρώτες (βλ. Malcolmson 1984).

Στηριζόμενος στο κλασικό του άρθρο του 1937 για τη φύση της επιχείρησης, ο Coase (1960) προσεγγίζει την «αποτυχία της αγοράς» σε όρους κόστους συναλλαγών:

«Για να διεξαχθεί μια αγοραία συναλλαγή, πρέπει να γνωρίζουμε ποιος είναι αυτός που επιδιώκει αυτή τη συναλλαγή, να ενημερώσουμε τον κόσμο για το ότι κάποιος επιθυμεί να συναλλαγεί και κάτω από ποιους όρους, να γίνουν οι διαπραγματεύσεις που θα καταλήξουν σε μια συμφωνία, να στοιχειοθετηθεί το συμβόλαιο, να αναληφθεί η επιθεώρηση που απαιτείται για να διασφαλιστεί ότι θα τηρηθούν οι όροι του συμβολαίου και ούτω καθεξής. Αυτές οι διαδικασίες συχνά είναι ιδιαίτερα δαπανηρές, και πάντως αρκετά δαπανηρές για να αποτρέψουν πολλές συναλλαγές που θα διεξάγονταν σε έναν κόσμο όπου το σύστημα των τιμών θα λειτουργούσε χωρίς κόστος» (Coase 1960: 15).

Ο Coase προχωρεί παρατηρώντας ότι η επιχείρηση θα μπορούσε να είναι μια φανερή λύση σ' αυτό το πρόβλημα, αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι είναι και η μοναδική δυνατή λύση: «Μια εναλλακτική λύση είναι η άμεση ρύθμιση από μέρους της κυβέρνησης... Η κυβέρνηση είναι, με μια έννοια, μια υπερ-επιχείρηση αλλά ενός πολύ ξεχωριστικού τύπου από τη στιγμή που είναι σε θέση να επηρεάσει τη χρήση των συντελεστών της παραγωγής μέσω διοικητικών αποφάσεων» (Coase 1960: 16). Ο Coase παρατηρεί επίσης ότι, ενώ οι επιχειρήσεις υπόκεινται στις δυνάμεις του ανταγωνισμού από άλλες επιχειρήσεις,

«η κυβέρνηση είναι σε θέση, εάν το επιθυμεί, να αποφύγει την αγορά στο σύνολό της, πράγμα που μια επιχείρηση δεν μπορεί ποτέ να κάνει... Επιπλέον η κυβέρνηση, για να διασφαλίσει την τήρηση των κανονισμών που θέτει, έχει στη διάθεσή της την αστυνομία και τις διάφορες άλλες υπηρεσίες επιβολής του νόμου. Είναι προφανές ότι η κυβέρνηση διαθέτει δυνάμεις που την κάνουν ικανή να επιτύχει πράγματα με χαμηλότερο κόστος απ' ό,τι ένας ιδιωτικός οργανισμός» (Coase 1960: 16).

Ο Aggou (1970) βλέπει επίσης την αποτυχία της αγοράς από

την οπτική γωνία του κόστους συναλλαγών. Μια πιο γενική διατύπωση της ερώτησης περί αποτυχίας της αγοράς, παρατηρεί, είναι αυτή του «κόστους συναλλαγών, τα οποία υπάρχουν σε οποιαδήποτε αγορά όπως και σε κάθε τρόπο κατανομής των πόρων. Η αποτυχία της αγοράς είναι η συγκεκριμένη εκείνη περίπτωση στην οποία τα κόστη συναλλαγών είναι τόσο υψηλά ώστε η ύπαρξη της αγοράς δεν είναι πλέον σκόπιμη» (Arrow 1970: 60). Τα ξεχωρίζει από το κόστος παραγωγής σε όρους της έκτασης, στην οποία μπορεί να μεταβληθούν από μια αλλαγή στον τρόπο της κατανομής των πόρων. Ο ισχυρισμός είναι ότι το κόστος συναλλαγών στ' αλήθεια μεταβάλλεται με μια τέτοια αλλαγή, όχι όμως και το κόστος παραγωγής· αυτό εξαρτάται από τις προτιμήσεις και την τεχνολογία, συνεπώς θα είναι το ίδιο για όλα τα οικονομικά συστήματα. Παρόμοια με τον Coase, ο Arrow καταλήγει: «Το κράτος συχνά μπορεί να διαδραματίζει έναν εξέχοντα ρόλο στην κατανομή των πόρων διότι, από τη φύση του, διαθέτει ένα μονοπώλιο δύναμης (εξ)αναγκασμού και αυτή η (εξαναγκαστική) δύναμη μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μειωθεί το κόστος συναλλαγών» (Arrow 1970: 69).

Η ομοιότητα των παραπάνω επιχειρημάτων και αυτών των Coase (1937) και Williamson (1975· 1981· 1986) όσον αφορά στις αγορές και στις ιδιωτικές ιεραρχίες (επιχειρήσεις) είναι αρκετά ξεκάθαρη, ώστε δεν απαιτείται εδώ οποιαδήποτε παραπάνω ανάπτυξη. Είναι αρκετό να σημειώσουμε ότι στη «διάλεκτο» του Williamson, ο «περιορισμένος ορθολογισμός», ο «καιροσκοπισμός» και η «εξειδίκευση των παγίων» μπορούν να οδηγήσουν σε υψηλό κόστος συναλλαγών και ότι το μονοπώλιο του εξαναγκασμού από το κράτος μπορεί να βοηθήσει στη μείωση αυτού του κόστους συναλλαγών.

Από τη μέχρι τώρα συζήτηση μπορεί να φανεί αυτό το σημαντικό σημείο, το οποίο είναι μια επεξεργασία των ιδεών του Arrow, ότι δηλαδή το κόστος συναλλαγών μπορεί να θεωρηθεί ως η γενική αιτία της αποτυχίας της αγοράς, συνεπώς, σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, η αιτία ύπαρξης του κράτους είναι η μείωση του κόστους των συναλλαγών της αγοράς.

Δυστυχώς όμως, όσα προβλήματα λύνει αυτή η γενίκευση,

άλλα τόσα δημιουργεί. Κατ' αρχήν, η ιδέα του Coase (1937) συνίστατο στο ότι η επιχείρηση αντικαθιστά (ή παραγκωνίζει) την αγορά λόγω της δυνατότητάς της να διεξάγει αποδοτικότερα συναλλαγές. Αυτή η άποψη τροποποιήθηκε στο άρθρο του του 1960, όπου παρατηρεί ότι οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να αποφύγουν πλήρως την αγορά. Όμως, τα κράτη μπορούν. Δεδομένου αυτού, όπως και της πιθανότητας αποδοτικότερης διεξαγωγής συναλλαγών από το κράτος, για ποιο λόγο τα κράτη δεν αντικαθιστούν την αγορά και την επιχείρηση; Η παρατήρηση ότι οι επιχειρήσεις μπορεί να μειώσουν το κόστος συναλλαγών σημαίνει ότι τα κράτη δεν είναι ανάγκη να υπάρχουν, εκτός εάν αποτυγχάνουν και οι επιχειρήσεις. Αντίστοιχα, για να εξηγηθούν τα κράτη στο πλαίσιο της νεοκλασικής παράδοσης, αυτό που απαιτείται είναι η αποτυχία του ιδιωτικού τομέα, αποτυχία τόσο των αγορών όσο και των επιχειρήσεων. Δεδομένου αυτού, θα μπορούσε να προταθεί ότι το κόστος συναλλαγών του ιδιωτικού τομέα μειώνεται όταν υπάρχει κάποιος τρίτος, ο οποίος παρέχει ένα γενικό νομικό πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορούν να διεξαχθούν οι συναλλαγές του (ιδιωτικού τομέα). Η δυνατότητα αυτού του τρίτου μέρους (του κράτους) να θέτει εφ' άπαξ αυτούς τους νόμους (π.χ. ένα σύνταγμα) και να τους αλλάζει βαθμιαία, όποτε το απαιτούν οι περιστάσεις, σε συνδυασμό με την ικανότητά του να επιτηρεί και να επιβάλλει συμφωνίες (συχνά μέσω μόνης της ύπαρξης της απειλής για τιμωρία) θα μπορούσε να βοηθήσει σημαντικά στη μείωση του κόστους συναλλαγών του ιδιωτικού τομέα.

Η θεωρία αποτυχίας του ιδιωτικού τομέα, πάντως, ακόμη δεν εξηγεί γιατί τα κράτη δεν παραγκωνίζουν (αντί να συμπληρώνουν) τον ιδιωτικό τομέα. Μια απάντηση, πάλι από τον Coase, είναι δοσμένη σε όρους κόστους της κυβερνητικής παρέμβασης.

«Όλες οι λύσεις έχουν κόστος, και δεν υπάρχει κανένας λόγος για να υποθέτουμε ότι η ανάγκη για κυβερνητική ρύθμιση υπάρχει μόνο και μόνο διότι η αγορά ή η επιχείρηση δεν χειρίζονται σωστά το πρόβλημα» (Coase 1960: 18). Η ιδέα αυτή του Coase αναπτύχθηκε πρόσφατα σε μια θεωρία «αποτυχίας της κυβέρνησης» (βλέπε παρακάτω). Αν και πάλι, μέσα στο νεοκλασικό πλαίσιο όπου δεν υπάρχει παρέμβαση λόγω του κόστους

αυτής της παρέμβασης (αντί για μη-παραγκωνισμός), θα μπορούσε να ειπωθεί ότι τα κόστη συναλλαγών, που σχετίζονται με τη χρήση του κράτους ως εναλλακτικού τρόπου κατανομής των πόρων, συχνά μπορεί να είναι αρκετά υψηλά για να εξηγήσουν την ύπαρξη αγορών και/ή επιχειρήσεων, δηλαδή το μη-παραγκωνισμό τους από το κράτος.

Τα προβλήματα πληροφόρησης που σχετίζονται με τη χρήση μόνο κεντρικού σχεδιασμού ως ενός τρόπου κατανομής των πόρων, ακόμη και με την ύπαρξη των σημερινών υπολογιστών υψηλής ισχύος (Hodgson 1988), όπως και η απώλεια αυτού που ο Williamson (1990) ονομάζει υψηλής ισχύος κίνητρα των τιμών της αγοράς, μπορούν να υποστηρίξουν αυτή την άποψη. Δεδομένου αυτού, θα «υποκύψω στον πειρασμό» να προτείνω μια νεοκλασική θεωρία των θεσμών του καπιταλισμού (και του κράτους) σε όρους των σχετικών συναλλακτικών ιδιοτήτων της κάθε θεσμικής μορφής. Σ' αυτή τη θεωρία η επιλογή του μείγματος θεσμικών μορφών θα γίνει στη βάση της μείωσης του κόστους συναλλαγών. Με τη γνωστή αποτυχία όλων των θεσμικών μορφών να διεξάγουν οικονομικά κάποιες συναλλαγές, το κατάλληλο μείγμα θα επιλεγεί με βάση την ελαχιστοποίηση του συνολικού κόστους συναλλαγών.

Για τη νεοκλασική θεωρία, «εντολείς» του κράτους θεωρούνται οι καταναλωτές, το γενικό κοινό, σύμφωνα με τη γενικότερη έκφραση των νεοκλασικών στην κυριαρχία των καταναλωτών. Πιο συγκεκριμένα, θεωρείται ότι το κράτος αντανάκλα τη γενική βούληση (Aigrow 1963). Συνεπώς, το κράτος γεννιέται από την αγορά με στόχο να ικανοποιήσει αυτή τη γενική βούληση, η οποία σ' αυτό το πλαίσιο σημαίνει την επίτευξη μιας πιο αποδοτικής κατανομής των πόρων, μέσω μείωσης του κόστους συναλλαγών της αγοράς. Στόχος των εντολέων (των καταναλωτών) είναι να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητά τους. Είναι με τις ανάγκες που σχετίζονται μ' αυτό το στόχο που μπορεί αρχικά να εξηγηθεί ο «νόμος» της αυξανόμενης δραστηριότητας του κράτους του Wagner (1958, πρώτη έκδοση 1883) (βλ. Hadjimatheou 1976· Cullis και Jones· και Mueller 1989, για λεπτομερείς περιγραφές).

Για να συνοψίσουμε, το κράτος στη νεοκλασική παράδοση

είναι το αποτέλεσμα της αποτυχίας του ιδιωτικού τομέα εξαιτίας υπερβολικού κόστους συναλλαγών. Οι εντολές του κράτους είναι το «γενικό κοινό» (ο κυρίαρχος καταναλωτής), στόχος του οποίου είναι η αύξηση αυτής της χρησιμότητας (κατανάλωση, κέρδος) μέσω της μείωσης των μη-αποδοτικοτήτων, που παίρνουν τη μορφή του κόστους συναλλαγών του ιδιωτικού τομέα. Η αυξανόμενη ζήτηση για κρατικές υπηρεσίες εξηγεί την ανάπτυξη του κυβερνητικού τομέα στις οικονομίες της αγοράς.

Υπάρχουν αρκετά προβλήματα που σχετίζονται με τη νεοκλασική θεωρία (με τη γενικευμένη εκδοχή μου): πρώτον, η υπόθεση ότι οι αγορές προ-υπάρχουν· δεύτερον, η υπόθεση ότι ο βαθύτερος στόχος των ατόμων είναι να διεξάγουν εμπόριο αποδοτικό κατά Pareto· και τρίτον, ένα σχετιζόμενο πρόβλημα, ότι το κράτος αντανάκλα τη «γενική θέληση», πράγμα που σημαίνει ότι το κράτος είναι «ουδέτερο» απέναντι σε όλα τα άτομα (τις ομάδες των ατόμων).

Έχω εκθέσει αυτά τα προβλήματα αλλού (Pitelis 1991), συνεπώς εδώ θα επαναλάβω τα βασικά επιχειρήματα. Κατ' αρχήν κρίσιμο στοιχείο της νεοκλασικής προσέγγισης είναι ο εμφανής και έντονος μεθοδολογικός ατομισμός, με τα γνωστά του προβλήματα (βλ. π.χ. Hodgson 1988). Επιπλέον όμως, όσον αφορά στο εάν οι αγορές προϋπάρχουν, είναι πρώτα απ' όλα ένας ισχυρισμός και μάλιστα τέτοιος που στην πραγματικότητα στερεί από τη νεοκλασική οικονομική οποιαδήποτε ανάλυση των θεσμών. Η υπόθεση ότι οι αγορές προϋπάρχουν και πρέπει να αποτύχουν για να εμφανιστούν εναλλακτικές, δεν εξηγεί γιατί εμφανίζονται οι αγορές. Μ' αυτή την έννοια, το ερώτημα του εάν και πώς είναι δυνατό να εμφανιστούν άλλοι θεσμοί χωρίς να έχει προηγηθεί «αποτυχία» της αγοράς, δεν υπάρχει καθόλου. Επιπλέον, η ίδια η προϋπαρξη των αγορών, ιστορικά, δεν είναι καθόλου μια κατάληξη που μπορεί να προβλεφθεί με βεβαιότητα. Πιθανώς μια πιο αληθοφανής υπόθεση για να ξεκινήσουμε είναι ότι το κράτος προϋπήρξε των αγορών που καθορίζουν τιμές (βλ. North 1981).

Η υπόθεση ότι τα άτομα αποβλέπουν μέσω του εμπορίου σε αποδοτικότητα κατά Pareto, είναι επίσης προβληματική. Αυτό

κυρίως διότι υποθέτει ότι υπάρχει μια συμφωνία ή συναίνεση μεταξύ των εντολοδόχων σχετικά με τις υπάρχουσες ανισότητες στη διανομή: ότι δηλαδή οι τελευταίες, σε όρους είτε εισοδήματος είτε δύναμης ή θετικών ελευθεριών, κ.λπ.⁹, δεν είναι τόσο σημαντικές στο μυαλό των ατόμων, ώστε να τα αποτρέψουν από την έμφαση στην αποδοτικότητα δεδομένης της διανομής. Εάν αυτό δεν ισχύει, και εάν, για παράδειγμα, κάποιος πιστεύει ότι η αρχική τους (ex-ante) κατάσταση δεν είναι ικανοποιητική, ίσως (επιλέξουν να) προσβλέπουν σε ένα κράτος για σκοπούς διανεμητικούς, ή μπορεί να επιλέξουν την «έξοδο» ή την «εξέγερση» με άλλα λόγια να μην πάρουν μέρος στο παιχνίδι της επιδίωξης της αποδοτικότητας.

Εάν η επιδίωξη του κράτους υποκινείται από λόγους ελέγχου και/ή διανομής, δεν μπορεί πλέον να υπάρχει ο ισχυρισμός ότι το κράτος αντιπροσωπεύει το «γενικό συμφέρον»: η εμφάνιση του κράτους αντιπροσωπεύει περισσότερο την επιβολή μιας ομάδας ατόμων πάνω σε μια άλλη. Αυτή η άποψη υπάρχει στη μαρξική θεωρία που εξετάζεται στην ενότητα 3. Σημαντικότερο, πάντως, για τους σκοπούς μου εδώ είναι το γεγονός ότι, ακόμη και εάν είναι εκ των υστέρων (ex-post) αποδοτικό κατά Pareto, μπορεί πάντα να ισχύει ότι το κράτος έχει προκύψει για λόγους ελέγχου και/ή διανομής παρά για λόγους αποδοτικότητας. Αυτό ισχύει όταν οι υπάρχουσες διανεμητικές ανισότητες είναι τέτοιες που οι «μη προνομιούχοι» θα προτιμούσαν μια βελτίωση στη σχετική τους θέση σε σχέση με τους προνομιούχους, αλλά συνειδητοποιούν ότι δεν έχουν τη δύναμη για να επιβάλουν αυτή την κατάσταση. Αφού υπάρχει ο φόβος από τη μεριά τους ότι η σχετι-

9. Η ενασχόληση με τις θετικές ελευθερίες ξεκινά από τον Marx. Αναβίωσε πιο πρόσφατα με τη δουλειά του Berlin (1969) και απασχόλησε αρκετούς οικονομολόγους, π.χ., Dasgupta (1986), Sen (1988), Lindbeck (1988). Αυτό που παρατηρούν είναι ότι η ελευθερία στη νεοκλασική οικονομική είναι συνήθως αρνητικού τύπου, π.χ., ελευθερία από εξαναγκασμό, περιλαμβανομένου του κρατικού εξαναγκασμού. Η θετική ελευθερία, από την άλλη, αναφέρεται στη δυνατότητα των ατόμων να λειτουργούν (να επιλέγουν) συνειδητά, με τη θέλησή τους, επί σκοπού, ενεργά και υπεύθυνα και να είναι σε θέση να εξηγούν τις επιλογές τους με αναφορά στις δικές τους ιδέες και στους δικούς τους σκοπούς (Berlin 1969).

κή τους θέση μπορεί να χειροτερεύσει με τις πράξεις της «ομάδας των προνομιούχων», οι μη-προνομιούχοι συναινούν προς ένα κράτος το οποίο εγγυάται την *καθεστηκυία τάξη* (status quo). Από την άλλη, η επιθυμία των προνομιούχων να διατηρήσουν τα προνόμιά τους, δηλαδή να αποφεύγουν την «έξοδο» ή την «εξέγερση» των μη-προνομιούχων, κάνει και αυτούς να «συμφωνούν» με ένα τέτοιο κράτος.

Η παραπάνω πιθανότητα διατυπώθηκε αρχικά από το Machiavelli (1958), ο οποίος πρότεινε ότι τόσο οι προνομιούχοι όσο και οι μη-προνομιούχοι ήθελαν τον *Ηγεμόνα*. Οι πρώτοι με σκοπό να διατηρήσουν τα προνόμιά τους, ενώ οι δεύτεροι προσπαθώντας να διασφαλίσουν ότι η κατάστασή τους δεν θα χειροτερεύσει. Αυτή η περίπτωση είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, διότι τονίζει την πιθανότητα ότι, ακόμη και αν η αποδοτικότητα κατά Pareto είναι το *εκ των υστέρων* αποτέλεσμα της εμφάνισης του κράτους, ακόμη κι όταν αυτή η αποδοτικότητα φαίνεται να είναι η κινητήρια δύναμη των πράξεων των εντολοδόχων, μπορεί πίσω απ' αυτά τα φανερά κίνητρα να κρύβονται στόχοι διανομής και ελέγχου. Με αυτή την έννοια, δεν είναι δυνατό να γίνει σαφής (και χρήσιμος) διαχωρισμός αποδοτικότητας και ελέγχου-διανομής.

Σ' αυτή τη μακιαβελική περίπτωση, οι μη-προνομιούχοι θα προτιμούσαν ένα διανεμητικό κράτος που θα τους ευνοούσε, ή και καθόλου κράτος, εάν μπορούσαν να επιτύχουν τους στόχους τους με άλλους τρόπους. Συνεπώς, η επιλογή της έμφασης στην απόδοση *δεδομένης* της διανομής συνιστά μια δεύτερη καλύτερη λύση, που καθορίζεται από τις προϋποθέσεις εισόδου των εντολοδόχων στο παιχνίδι (βλ. Lively 1978). Στην πραγματικότητα, ο βαθμός στον οποίο οι εντολοδόχοι θα συμφωνήσουν με την έμφαση στην απόδοση *δεδομένης* της διανομής μπορεί πολύ καλά να εξαρτάται, τουλάχιστον εν μέρει, από το βαθμό των διανεμητικών ανισοτήτων (Lively 1978). Σε ακραίες περιπτώσεις, η εξέγερση μπορεί να είναι η επιθυμητή εναλλακτική. Τότε, οποιοδήποτε κράτος εμφανιστεί, εάν εμφανιστεί καθόλου, θα είναι του τύπου της επιβολής.

Αξίζει να σημειώσω ότι το ενδιαφέρον μου εδώ για τον

έλεγχο-διανομή δεν είναι το συνηθισμένο που απευθύνεται στο κριτήριο Pareto (δηλαδή, ότι το τελευταίο δεν παίρνει υπόψη διανεμητικά θέματα και ότι οι Pareto αποδοτικές εκβάσεις μπορούν να είναι συμβατές με μια ποικιλία διανεμητικών καταστάσεων, ακόμα και με κάποιες εξαιρετικά άνισες· βλ., για παράδειγμα, Dasgupta 1986). Αυτοί οι προβληματισμοί συνήθως αναφέρονται στις λειτουργίες του κράτους, με δεδομένη την ύπαρξή του και όχι στο ίδιο το θέμα της ύπαρξης του κράτους. Μ' αυτή την έννοια, η κριτική μου εδώ προχωρεί στην καρδιά του επιχειρήματος της Pareto αποδοτικότητας.

Η νεοκλασική απάντηση, στα ζητήματα που τέθηκαν παραπάνω, δίνεται μέσω της υπόθεσης της προϋπαρξής ανταγωνιστικών αγορών. Σ' αυτές τις αγορές, εξ υποθέσεως, υπάρχουν μεγάλοι αριθμοί αγοραστών και πωλητών, που όλοι αντιμετωπίζουν δεδομένες (parametric) τιμές, συνεπώς κανένας (καμία ομάδα) δεν έχει δύναμη επί της αγοράς. Αυτό σημαίνει ότι κατ' αρχήν, με τις προϋπάρχουσες ανταγωνιστικές αγορές δεν θα 'πρεπε να αναμένεται η πιθανότητα μεγάλων διανεμητικών ανισοτήτων. Στην περίπτωση που προκύπτουν εκ των υστέρων ολιγοπωλιακές (μονοπωλιακές) στρεβλώσεις, στόχος του κράτους είναι ακριβώς ο έλεγχος αυτών των στρεβλώσεων. Μ' αυτή την έννοια, κατ' αρχήν το κράτος δεν θα 'πρεπε να αναμένεται ότι προκύπτει για λόγους διανομής. Επιπλέον, οι πράξεις των κρατών θα πρέπει να θεωρούνται «ουδέτερες», με την έννοια ότι, προσπαθώντας να διασφαλίσουν τη διατήρηση της υπάρχουσας ανταγωνιστικής ισορροπίας (όπου δεν υπάρχουν σημαντικές διανεμητικές ανισότητες), δεν ευνοούν κανένα συγκεκριμένο άτομο ή ομάδα.

Η έμφαση στις προϋπάρχουσες πλήρως ανταγωνιστικές αγορές πράγματι σπρώχνει τη φαντασία στα όριά της. Ακόμη και αν δεχθούμε ότι οι αγορές προϋπάρχουν, το να τις θεωρήσουμε πλήρως ανταγωνιστικές στηρίζεται σε αρκετές μη ρεαλιστικές υποθέσεις (τέλεια γνώση, για παράδειγμα) πράγμα που έχει κάνει πολλούς, και από τους αληθινούς οπαδούς, να συμφωνούν ότι οι πλήρως ανταγωνιστικές αγορές είναι ένας μύθος (βλ., για παράδειγμα, κριτικές των Schumpeter 1942, Hayek 1978, και Weeks 1981, για μια Schumpeter-ιανή, αυστριακή και μαρξική κριτική αντί-

στοιχα). Επιπλέον, πιο πρόσφατες προσπάθειες για την αναβίωση της ανταγωνιστικής συμπεριφοράς εν όψει ολιγοπωλιακών δομών αγοράς, που πήραν τη μορφή της θεωρίας των διαμφισβητούμενων αγορών του Baumol (1982), δεν απαντούν επαρκώς σ' αυτές τις κριτικές (βλ. Pitelis 1990, για μια συζήτηση αυτών των θεμάτων).

Ακόμη και αν δεχθούμε την ιδέα των προϋπαρχουσών πλήρως ανταγωνιστικών (ή διαμφισβητούμενων) αγορών, αυτό μπορεί μόνο να σημαίνει απουσία δύναμης επί της αγοράς, δηλαδή απουσία ανισοτήτων στην ανταλλαγή. Υπάρχει, όμως, ακόμη η πιθανότητα της ύπαρξης ανισοτήτων στην παραγωγή, δηλαδή να υπάρχει μία ομάδα ατόμων που πρέπει να δουλέψουν για κάποιους άλλους, διότι εάν επιλέξουν να απολαύσουν την (αρνητική) ελευθερία της ανεργίας (μη-απασχόλησης), ίσως έχουν ανεπαρκές ή καθόλου εισόδημα για να συντηρηθούν. Εάν υπάρχουν τέτοιες ανισότητες στην παραγωγή, ισχύουν ακόμη τα παραπάνω επιχειρήματα σχετικά με την αποδοτικότητα έναντι της διανομής, και επιτίθενται ταυτόχρονα στην έννοια της ουδετερότητας του κράτους. Η αιτία είναι ότι, δεδομένου ότι στόχος του κράτους θεωρείται από τους νεοκλασικούς η διατήρηση της αρχικής τέλεια ανταγωνιστικής ισορροπίας της *καθεστηκυίας τάξης* (βλ. Mueller 1976), η ύπαρξη διανεμητικών ανισοτήτων (στην παραγωγή) μέσα σ' αυτή την αρχική ισορροπία εξ ορισμού σημαίνει ότι υπάρχει ένα κράτος που μεροληπτεί υπέρ εκείνων που ήταν ήδη σε καλύτερη θέση κατά την αρχική ισορροπία.

Έχουμε αποκαλέσει αλλού (βλ. Pitelis και Pitelis 1991) αυτή την ουδετερότητα προς την *καθεστηκυία τάξη*, «ασθενή ουδετερότητα». Δύο άλλες πιθανές μορφές ουδετερότητας που εξετάζονται εκεί είναι η «συναινετική ουδετερότητα» και η «δομικά προκαλούμενη ουδετερότητα». Η πρώτη υπάρχει όταν οι πράξεις του κράτους θεωρούνται ουδέτερες από τους εντολοδόχους· η δεύτερη, όταν η γενικότερη δομή της των οικονομιών της αγοράς είναι τέτοια που η ουδετερότητα επιβάλλεται στο κράτος. Και οι δύο μορφές είναι πολύ προβληματικές.

Κατ' αρχήν, η συναινετική ουδετερότητα προϋποθέτει μια προϋπάρχουσα συναίνεση για το τι είναι ουδετερότητα, που η

ίδια μπορεί να σχετίζεται με τις υπάρχουσες διανεμητικές ανισότητες. Επιπλέον, το να συμπεραίνουμε την ύπαρξη συναινετικής ουδετερότητας μέσω της παρατηρούμενης έλλειψης αναδιανεμητικών αιτημάτων (βλ. Arrow 1970· Dasgupta 1986) εξαλείφει την πιθανότητα διευθυνόμενης συναίνεσης μέσω, για παράδειγμα, επενδύσεων του κράτους σε «νομιμοποίηση». Αυτές οι επενδύσεις θεωρούνται εκ των ουκ άνευ του καπιταλιστικού κράτους από τους μαρξιστές συγγραφείς (βλ. ενότητα 3), αλλά πιο πρόσφατα και από κάποιους νεοκλασικούς, όπως ο North (1981).

Η δομικά προκαλούμενη ουδετερότητα είναι το κοινωνικοπολιτικό ανάλογο (και προέκταση) της υπόθεσης του πλήρους ανταγωνισμού. Έχει υποστηριχθεί έντονα από την αποκαλούμενη «πλουραλιστική θεωρία» (βλ. για παράδειγμα, Dahl 1956 όπως και Connolly 1969· Miliband 1969· Lively 1978 και Vincent 1987, για λεπτομερείς κριτικές εκτιμήσεις). Ο Lively διαχωρίζει δύο κύριες παραλλαγές της πλουραλιστικής προσέγγισης: τη θεωρία της παλαίστρας (arena) και τη θεωρία του ρυθμιστή (δισαιτητή). Η πρώτη βλέπει το κράτος να «στέκεται επάνω από τη μάχη των ομάδων», ενώ η δεύτερη θεωρεί τους πολιτικούς ως «ίσους συμμετέχοντες στη μάχη των ομάδων» (Lively 1978: 191). Και στις δύο περιπτώσεις, ο Lively υποστηρίζει ότι απαιτείται μια σχετική διανεμητική ισότητα για να υποστηριχθεί το πλουραλιστικό αποτέλεσμα· όπως και συναίνεση περί του τι αντιπροσωπεύει μια αποδεκτή διανομή. Καταλήγει ότι «παρά την έμφαση της πλουραλιστικής θεωρίας στη διαμάχη, τον ανταγωνισμό και την κατανομή της εργασίας, ο σύγχρονος πλουραλισμός και στις δύο διατυπώσεις του πρέπει να προσφύγει στη συναίνεση... αυτή η προσφυγή στη συναίνεση είναι απαραίτητη για να διατηρηθεί η συνοχή της θεωρίας του κράτους» (Lively 1978: 110). Εάν έτσι είναι τα πράγματα, οι σκέψεις μας όσον αφορά στη συναινετική ουδετερότητα μπορούν να ισχύουν εξίσου για την έννοια της «δομικά προκαλούμενης ουδετερότητας». Αφού η τελευταία είναι το αντίστοιχο της νεοκλασικής υπόθεσης του πλήρους ανταγωνισμού για το δημόσιο τομέα, ισοδυναμεί κατ' ουσίαν με την «ασθενή ουδετερότητα». Με δεδομένες τις ανισότητες στην ανταλλαγή και/ή την παραγωγή (η δομικά προκαλούμενη ουδετερότητα), ση-

μαίνει μεροληψία σε όφελος αυτών που βρίσκονται σε καλύτερη θέση.

Για να κλείσουμε, η θεωρητική περίπτωση της νεοκλασικής θεωρίας για την αιτία ύπαρξης, τους εντολείς και τους σκοπούς του κράτους είναι ασθενής. Στην ουσία, περιορίζεται στο να ισχυρίζεται ότι οι αγορές προϋπάρχουν και είναι πλήρως ανταγωνιστικές, ότι αποτυχαίνουν λόγω του υψηλού κόστους συναλλαγών, ότι προκαλούν τη δημιουργία των επιχειρήσεων (που επίσης «αποτυχαίνουν») και των κρατών που στοχεύουν στην επίλυση αυτών των αποτυχιών του ιδιωτικού τομέα. Θεωρεί ότι εντολείς του κράτους είναι το γενικό κοινό, το οποίο επιδιώκει μόνο την κατά Pareto αποδοτικότητα. Τέλος, θεωρεί ότι το κράτος είναι ουδέτερο απέναντι στα άτομα (και τις ομάδες ατόμων). Όλα αυτά, έχω υποστηρίξει, είναι προβληματικά¹⁰.

2. Η προοπτική της «νέας Δεξιάς»

Ο μεθοδολογικός ατομισμός, ο νεοκλασικός ισχυρισμός περί των προϋπαρχουσών (ανταγωνιστικών) αγορών, η υποτιθέμενη έκφραση της κυριαρχίας του καταναλωτή μέσω του κράτους, σε συνδυασμό με τη σχετιζόμενη «ουδετερότητα» του κράτους, είναι το σημείο εκκίνησης (και ο λόγος που μεταχειριζόμαστε με τον ίδιο τρόπο μια, κατά τα άλλα, διακριτή ομάδα) της κριτικής της «νέας Δεξιάς»: μια ευρεία περιγραφή που περιλαμβάνει νεοφιλελεύθερες, αναρχο-καπιταλιστικές θεωρίες, τη θεωρία της δημόσιας επιλογής, τη σχολή του Σικάγο και την αυστριακή θεωρία (βλ. Green, 1987). Σε πλήρη αντίθεση με τους νεοκλασικούς, πολλοί θεωρητικοί της «νέας Δεξιάς» θεωρούν ότι το κράτος προκύπτει «αυθόρμητα» από μια «φυσική κατάσταση»: θεωρούν τους

10. Μπορεί επίσης να είναι και ασυνεπή. Εάν, για παράδειγμα, η εξοικονόμηση συναλλαγών της αγοράς οδήγησε σε μονοπωλιακές επιχειρήσεις, τότε οι λύσεις στις φυσικές αποτυχίες της αγοράς θα δημιουργήσουν δομικές αποτυχίες (βλ. Malcolmson 1984). Εάν είναι έτσι, οι προσπάθειες του κράτους για τον έλεγχο της μονοπωλιακής δύναμης, θα αυξήσουν και θα μειώσουν συγχρόνως την αποδοτικότητα!

ίδιους τους κρατικούς λειτουργούς (πολιτικούς, γραφειοκράτες κ.ο.κ.) ως εντολείς του κράτους· και πιστεύουν ότι σκοπός των εντολέων είναι να μεγιστοποιήσουν τη χρησιμότητά τους, κάτι που συχνά δημιουργεί μεροληψία του κράτους σε όφελος δυνατών ομάδων (εργοδότες, εργατικές ενώσεις), καθώς και μη-αποδοτικά υψηλά επίπεδα εκροών και ανάπτυξη υποκινούμενη από την πλευρά της προσφοράς του κρατικού τομέα.

Αν και οι περισσότεροι θεωρητικοί της νέας Δεξιάς γενικά θα συμφωνούσαν με αυτές τις απόψεις, είναι η σχολή της δημόσιας επιλογής που απέκτησε μεγάλη επιρροή μεταξύ των οικονομολόγων της κυρίαρχης παράδοσης, εν μέρει λόγω της αυστηρής μαθηματικής επεξεργασίας των υπό μελέτη θεμάτων. Η ανάλυση της σχολής της δημόσιας επιλογής για τη δημιουργία του κράτους πιο πρόσφατα υποστηρίχθηκε κάπως από τη θεωρία παιγνίων (βλ. π.χ., Schotter 1981), αν και από μια διαφορετική οπτική γωνία· αυτήν της εκ των έσω κριτικής στη νεοκλασική θεωρία.

Ο Mueller (1976· 1989) παρέχει την κλασική και πιο περιεκτική ανάλυση της σχολής της δημόσιας επιλογής. Επιχειρεί να εξηγήσει την εμφάνιση του κράτους εξετάζοντας το γνωστό ζήτημα των «ωφελειών από το εμπόριο» μέσα σ' ένα πλαίσιο «διλήματος του φυλακισμένου», ως εξής: Θεωρούμε δύο άτομα, το X και το Y , που το καθένα τους εξειδικεύεται στην παραγωγή του αγαθού A και B αντίστοιχα. Το παίγνιο είναι τέτοιο, ώστε η άριστη στρατηγική για το καθένα είναι να κλέψει από το άλλο και όχι να το κλέψει (εξαπατήσει) το άλλο. Η χειρότερη κατάληξη είναι όταν και τα δύο κλέβουν. Η δεύτερη καλύτερη στρατηγική είναι να συνεργαστούν. Εάν επικρατεί «αναρχία» και τα δύο, το X και το Y , θα έχουν την τάση να επιλέξουν την κυρίαρχη στρατηγική – να κλέψουν. Αυτή είναι μια «φυσική κατάσταση» τύπου Hobbes, που περιγράφεται από τον Hobbes στο κλασικό του έργο *Λεβιάθαν*, όπου η ζωή χωρίς την παρουσία ενός κράτους παρουσιάζεται ως ζούγκλα. Ξεκινώντας:

«Από αυτή τη “φυσική” τάξη πραγμάτων, καθενός η θέση βελτιώνεται εάν υπάρξει η σιωπηρή ή επίσημη συμφωνία να μην κλέψει κανένας... Η κίνηση είναι μια κίνηση Pareto, που βγάζει το άτομο

από αυτή την κατά Hobbes τάξη πραγμάτων... Η συμφωνία για να πραγματοποιηθεί μια τέτοια συμφωνία είναι μια μορφή “συνταγματικού συμβολαίου”, που εγκαθιδρύει τα δικαιώματα ιδιοκτησίας και τους περιορισμούς στη συμπεριφορά κάθε ατόμου. Η ύπαρξη αυτών των δικαιωμάτων είναι... μια απαραίτητη προϋπόθεση για τη δημιουργία “μετασυνταγματικών συμβολαίων” τα οποία δημιουργούν ένα σύστημα εθελούσιας ανταλλαγής» (Mueller 1989: 10).

Τα δημόσια αγαθά μπορούν να αναλυθούν με τη βοήθεια ενός παρόμοιου πλαισίου (βλ. Pitelis 1987· Mueller 1989).

Η πραγματοποίηση των ωφελειών από το εμπόριο μπορεί να αναμένεται ότι θα οδηγήσει τελικά στην υιοθέτηση του συνεργατικού αποτελέσματος, με τον όρο ότι το παίγνιο διεξάγεται άπειρες φορές· δηλαδή είναι ένα υπερ-παίγνιο (βλ. Rutherford 1989· Mueller 1989). Ακόμη και αν δεν υπάρχει άμεση επικοινωνία, το συνεργατικό αποτέλεσμα μπορεί να επιτευχθεί με μια στρατηγική «μία σου και μία μου» (βλ. Axelrod 1984). Εδώ ο παίκτης παίζει σε κάθε παίγνιο με την ίδια στρατηγική, που είχαν οι άλλοι παίκτες στο προηγούμενο παίγνιο. Εάν αυτή η στρατηγική υιοθετηθεί από όλους τους παίκτες και όλοι αρχίζουν να παίζουν συνεργατικά, κάθε φορά θα προκύπτει το τελευταίο αποτέλεσμα. Το διάσημο εύρημα του Axelrod (1984) ήταν ότι αυτή η στρατηγική υπερίσχυσε όλων των άλλων, που προτάθηκαν από πολλούς ειδικούς της θεωρίας παιγνίων σ' ένα διαγωνισμό με ηλεκτρονικούς υπολογιστές¹¹.

Η συνεισφορά της σχολής της δημόσιας επιλογής δείχνει ότι μπορεί να προκύψει συνεργασία *ακόμη και* σε περιπτώσεις παιγνίων σαν το δίλημμα του φυλακισμένου. Αυτό επίσης αποδεικνύεται και με την προσέγγιση, που στηρίζεται στη θεωρία παιγνίων του Schotter (1981), για την εμφάνιση καπιταλιστικών θεσμών, όπου κανένας θεσμός δεν υποτίθεται ότι υπάρχει από την αρχή. Ο Schotter εξετάζει έναν αριθμό παιγνίων που προκαλούν

11. Αξίζει εδώ να σημειωθεί ότι τα ευρήματα του Axelrod χρησιμοποιήθηκαν επίσης από θεωρητικούς Βιομηχανικής Οργάνωσης για να υποστηρίξουν την πιθανότητα να προκύψει συνεννόηση σε ολιγοπωλιακές αγορές (βλ., για παράδειγμα, Cubbin 1988), υποστηρίζοντας έτσι τις ιδέες περί δομικής αποτυχίας της αγοράς.

την εμφάνιση θεσμών, ξεκινώντας από μια «φυσική τάξη πραγμάτων», όπως και η σχολή της δημόσιας επιλογής και η θεωρία του Nozick (1975) του ελάχιστου κράτους (βλ. Green 1987, για μια λεπτομερή συζήτηση). Κατά τον Schotter, η πιθανότητα οι ίδιοι παίκτες να τιμωρήσουν τη μη-συνεργατική συμπεριφορά (σ' αυτούς που δεν την εφαρμόζουν) και να ανταμείψουν τη συνεργασία με συνεργασία, επίσης καθιερώνει συνεργατική συμπεριφορά σε υπερ-παιγνία τύπου «διλήμματος του φυλακισμένου». Ο Schotter εξετάζει έναν αριθμό άλλων παιγνίων εκτός από το «διλήμμα του φυλακισμένου»: συγκεκριμένα, πρόβλήματα συντονισμού, συνεργατικών παιγνίων και διατήρησης της ανισότητας¹². Θεωρεί ότι το κράτος παράγεται οργανικά (ακούσια) μέσα στο πλαίσιο ενός συνεργατικού παιγνίου. Υποστηρίζει, μ' αυτόν τον τρόπο, το ότι οι θεσμοί μπορούν να προκύψουν από μια «φυσική τάξη πραγμάτων».

Η σημαντικότητα της προσέγγισης της δημόσιας επιλογής όπως και αυτής της θεωρίας παιγνίων έγκειται στο ότι απαντά σε δύο προβλήματα που έχουν σχέση με τη νεοκλασική παράδοση. Πρώτον, προτείνεται ένας μηχανισμός για την παραγωγή της «γενικής θέλησης». Δεύτερον, και πιθανώς πιο σημαντικό, αυτός ο μηχανισμός μπορεί να δημιουργήσει θεσμούς (π.χ. το κράτος) προφανώς χωρίς ταυτόχρονα να απαιτεί την προϋπαρξη «και αποτυχία» άλλων θεσμών (π.χ. της αγοράς)¹³.

Το άλλο σημείο εκκίνησης της σχολής της δημόσιας επιλογής είναι η απόρριψη της νεοκλασικής υπόθεσης ότι «τα κράτη» δεν έχουν συμφέροντα άλλα από εκείνα των πολιτών τους, των οποί-

12. Οι κοινωνικοί θεσμοί που διατηρούν την ανισότητα είναι οι θεσμοί που δημιουργήθηκαν για να διατηρήσουν την *καθεστηκυία τάξη* της ανισότητας μεταξύ των εντολοδόχων. Προβλήματα συντονισμού προκύπτουν όταν οι εντολοδόχοι έχουν πάντοτε το κίνητρο να συντονίσουν τις δραστηριότητές τους με τους άλλους, όμως προσπαθούν να επιτύχουν εκείνη τη στρατηγική συντονισμού που είναι καλύτερη για αυτούς (βλ. Schotter 1981).

13. Στην πραγματικότητα, οι θεσμοί εκτός της αγοράς (non-market institutions) θεωρούνται από τον Schotter ότι συχνά προκύπτουν για να αντισταθμίσουν τις πληροφοριακές ανεπάρκειες των τιμών της αγοράς, και έτσι να συμπληρώσουν την αγορά (βλ. Hodgson 1988).

ων το κοινό συμφέρον θα αντανακλούν. Εδώ θεωρείται ότι οι λειτουργοί του κράτους (πολιτικοί, γραφειοκράτες) προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τα δικά τους προσωπικά συμφέροντα όπως βεβαίως και κάθε άλλος «“ορθολογικός” οικονομικός άνθρωπος»¹⁴. Κλασικό σ' αυτή την παράδοση είναι το έργο του Downs, *An Economic Theory of Democracy* (1957), όπου θεωρείται ότι οι πολιτικές παρατάξεις συμπεριφέρονται όπως ακριβώς οι επιχειρηματίες, διαμορφώνοντας πολιτικές με τις οποίες θα μπορέσουν να μεγιστοποιήσουν τις ψήφους τους. Με παρόμοιο τρόπο, οι γραφειοκρατίες μεγιστοποιούν τα οφέλη των γραφειοκρατών, που κατά τον Niskanen (1973) είναι το εισόδημα, η δύναμη, το κύρος (prestige), η προαγωγή, τα προνόμια, οι ευχάριστες συνθήκες εργασίας, το δημόσιο όφελος και μια εύκολη ζωή, που όλα τους σχετίζονται με τις αυξήσεις μεγέθους των γραφείων τους. Η μεγιστοποίηση του προϋπολογισμού θεωρείται το γραφειοκρατικό αντίστοιχο του κίνητρου για κέρδος, που υπάρχει στον ιδιωτικό τομέα¹⁵. Ο Niskanen (1973) παρατηρεί ότι αν και περιορισμένοι από την ανάγκη να ικανοποιηθούν οι χρηματοδότες τους, το τελικό προϊόν των πολιτικών, των γραφειοκρατών είναι υπερβολικά μεγάλα και μη-αποδοτικά γραφεία (εύρος δικαιοδοσίας-bureaux). Το συμπέρασμα είναι ότι συνήθως η εναλλακτική της κυβέρνησης είναι χειρότερη από την ανταγωνιστική αγορά.

Η πιθανότητα το κράτος να μην είναι ουδέτερο προς αυτούς που το αποτελούν, φαίνεται επίσης από τη μεγιστοποίηση της ευημερίας των ίδιων των πολιτικών. Μπορεί να προωθηθεί νομοθεσία που ευνοεί δυνατές ομάδες, έτσι ώστε να διασφαλιστεί τόσο η οικονομική όσο και η ψηφοδοτική υποστήριξη προς τους πολιτικούς, και έτσι να ενθαρρύνεται η υποστήριξη των συμφερόντων

14. Όπως ο Tullock (1976) το θέτει, τα μεμονωμένα άτομα στην κυβέρνηση «υπηρετούν τα δικά τους συμφέροντα μέσα σε κάποια θεσμικά όρια» (σελ. 2).

15. Είναι φανερό εδώ οι ομοιότητες με τις θεωρίες της επιχείρησης που βασίζονται στην υπόθεση περί ελέγχου από τα διοικητικά στελέχη, ιδιαίτερα με τη θεωρία του Baumol (1959) περί μεγιστοποίησης των εσόδων από πωλήσεις. Βλ. επίσης Mueller (1989) που σημειώνει και κάποιες διαφορές.

μερικών μόνο ομάδων. Μπορεί να μην υπάρξει αντίδραση εκ μέρους της «πλειοψηφίας», εν μέρει λόγω του «άριστου της άγνοιας» (optimal ignorance)· μιας κατάστασης, δηλαδή, στην οποία το οριακό κόστος για την απόκτηση πληροφόρησης σχετικά με τις ενέργειες του κράτους είναι ίσο, ή μεγαλύτερο, από το κόστος της διατήρησης της «άγνοιας» (βλ. Cullis και Jones 1987). Αντίστοιχα, το κράτος θα μπορούσε, εκτός από το να αντανακλά τη γενική θέληση, να ενθαρρύνει την υποστήριξη των συμφερόντων μερικών μόνο ομάδων, όπως οι οργανώσεις των εργοδοτών και των εργαζομένων (εργατικές ενώσεις).

Ένα μεγάλο τμήμα της κριτικής για τη σχολή της δημόσιας επιλογής υπάρχει στον Hayek (1978) και στην αυστριακή σχολή, της οποίας είναι ένας κύριος αντιπρόσωπος. Ο Hayek πιστεύει ότι οι θεσμοί προκύπτουν ως αποτέλεσμα της ανθρώπινης δράσης, αλλά όχι του ανθρώπινου σχεδιασμού («αυθόρμητη τάξη» – spontaneous order). Λόγω των περιορισμών στη γνώση, παρατηρεί ο Hayek, οποιαδήποτε κυβερνητική παρέμβαση στην «αυθόρμητη τάξη» μπορεί να είναι αντι-παραγωγική. Αν και μια αυθόρμητη τάξη μπορεί να βελτιωθεί, εάν επανεξετασθούν οι γενικοί κανόνες στους οποίους στηρίζεται και η (μια καλύτερη;) οργάνωση μπορεί να συμπληρώσει τα αποτελέσματά της, δεν είναι δυνατό να βελτιωθούν τα αποτελέσματα μέσω συγκεκριμένων εντολών, που αφαιρούν τη δυνατότητα στα μέλη να χρησιμοποιήσουν τη γνώση τους για τους δικούς τους σκοπούς. Ο Hayek θεωρεί ότι η αγορά είναι ένας μηχανισμός, ο οποίος, εάν βέβαια δεν παρεμποδιστεί από συγκεκριμένα συμφέροντα που καταχρώνται τις δυνάμεις της κυβέρνησης, ενθαρρύνει, μέσω της ελεύθερης χρήσης της διάχυτης γνώσης, ευφυΐας και πρωτοβουλίας, την ανακάλυψη των πλέον οικονομικών τρόπων για να καλύπτονται οι ανάγκες των ατόμων. Όμως, για τον Hayek, οι πλέον οικονομικοί τρόποι για να καλυφθούν οι ανάγκες δεν έχουν ακόμη ανευρεθεί.

Ο Friedman και η σχολή του Σικάγο συμφωνούν μ' αυτές τις κριτικές για την κυβερνητική παρέμβαση. Ο Friedman (1962) πιστεύει ότι η συγκέντρωση της δύναμης, συμπεριλαμβανομένης της δύναμης της κυβέρνησης, συνιστά μεγάλη απειλή για την ελευθε-

ρία: «...η μεγαλύτερη απειλή για την ανθρώπινη ελευθερία είναι η συγκέντρωση της δύναμης είτε στα χέρια της κυβέρνησης είτε οποιουδήποτε άλλου» (Friedman και Friedman 1980: 309).

Σε πλήρη αντίθεση με την ιδέα του Adam Smith για το αόρατο χέρι της αγοράς, το οποίο προωθεί το γενικό συμφέρον χωρίς να υπάρχει τέτοια πρόθεση από τα άτομα, οι Friedman πιστεύουν ότι υπάρχει και στην πολιτική ένα «αόρατο χέρι», που δουλεύει ακριβώς με τον αντίθετο τρόπο. Οι πολιτικοί, που στοχεύουν στην προώθηση του γενικού συμφέροντος, (καθ)οδηγούνται από ένα αόρατο χέρι που προωθεί ειδικά μερικά συμφέροντα, συνήθως αυτά των παραγωγών και των εργατικών ενώσεων. Για παράδειγμα, σχετικά με την αναδιανομή, ο George Stigler παρατηρεί:

«τα περισσότερα αναδιανεμητικά προγράμματα δεν είναι απλές μεταβιβάσεις από τους πλούσιους στους φτωχούς. Είναι μάλλον μεταβιβάσεις από μεγάλους αριθμούς μη-οργανωμένων καταναλωτών και φορολογούμενων σε μικρότερες πιο συνεκτικές και πολιτικά πιο δυνατές βιομηχανικές, γεωγραφικές ή επαγγελματικές ομάδες» (Stigler 1988: 9).

Ο Olson (1982) κάνει παρόμοιες σκέψεις, που επιπλέον τις επεκτείνει για να εξηγήσει την «άνοδο και την πτώση των κρατών» (βλ. επίσης Mueller 1989, για μία επισκόπηση).

Η έννοια της αποτυχίας της κυβέρνησης, που υποστηρίζεται από πολλούς θεωρητικούς της νέας Δεξιάς, έχει πιο πρόσφατα ευρύτερη αναγνώριση, για παράδειγμα, από τον Lindbeck (1988)¹⁶. Λίγοι άνθρωποι σήμερα έχουν τη διάθεση να υποστηρίξουν την αυτόματη παρέμβαση της κυβέρνησης όταν οι αγορές αποτυγχάνουν, επιστώντας την προσοχή στην πιθανότητα «απο-

16. Για μια τυπολογία της αποτυχίας της κυβέρνησης βλ. Wolf (1979). Θεωρεί ότι υπάρχουν άφθονες εξωτερικές οικονομίες όπως και δημόσια αγαθά (π.χ., η νοοτροπία των γραφειοκρατών «όσο πιο πολύ, τόσο πιο καλά») και αυξανόμενα κόστη, για παράδειγμα, εξ αιτίας της X-μη-αποδοτικότητας, όπως και δημιουργούμενες εξωτερικές οικονομίες και διανεμητικές ανισότητες εξ αιτίας κυβερνητικών πράξεων (βλ. επίσης Cullis και Jones 1987, για λεπτομερή επισκόπηση).

τυχίας της κυβέρνησης»¹⁷. Αυτή η αποτυχία μπορεί να εξηγήσει από την πλευρά της προσφοράς την ανάπτυξη της κυβέρνησης.

Παρά τη φαινομενική αντίθεσή της στη νεοκλασική θεωρία, η νέα Δεξιά έχει πολύ περισσότερα κοινά στοιχεία με τη νεοκλασική απ' ό,τι αρχικά φαίνεται. Το ένα από αυτά είναι η κοινή μεθοδολογική βάση του μεθοδολογικού ατομισμού και η χρήση θεωρημάτων τύπου «αόρατου χεριού» ή «αυθόρμητης τάξης» (βλ. Hodgson, 1989· Rutherford, 1989). Επιπλέον, η νέα Δεξιά διατηρεί επίσης τη νεοκλασική έμφαση στους «εντολοδόχους που επιδιώκουν την αποδοτικότητα». Όσο γι' αυτό, υπόκειται στις κριτικές που ανέφερα στην προηγούμενη ενότητα.

Ξεκινώντας με την εμφάνιση του κράτους, η φύση του κράτους, η αυθόρμητη τάξη και η προσέγγιση της θεωρίας παιγνίων δίνουν έμφαση στην ανταλλαγή, και έτσι αγνοούν την πιθανότητα να μην υπάρχει συναίνεση για συνεργασία, αλλά να υπάρχει έξοδος, αποχή ή εξέγερση. Κάτι τέτοιο δεν επιτρέπει την πιθανότητα το κράτος να προκύψει για λόγους ελέγχου-διανομής. Τέτοιοι λόγοι (μη-ουδετερότητα) επιτρέπονται μόνο εκ των υστέρων και κυρίως ως ένα μέσο για να «αποδειχθεί» η μη-αποδοτικότητα των πράξεων «του κράτους» σε σχέση με την αγορά. Μ' αυτό τον τρόπο υποτιμούν τη «διάχυτη αποτυχία της αγοράς», και συγκεκριμένα την παρατήρηση ότι ο χαρακτήρας «δημόσιου αγαθού» της «αποδοτικής κυβέρνησης» αποκλείει και την αγορά από την παροχή του (Dasgupta 1986).

Το κοινό έδαφος ανάμεσα στη νεοκλασική θεωρία και αυτή

17. Επιπλέον βαρύτητα στην ιδέα της «αποτυχίας της κυβέρνησης» έχει δοθεί από έναν αριθμό εξελίξεων στη μακροοικονομική θεωρία, όπως η προσπάθεια των Friedman και Schwartz (1963) να εξηγήσουν τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930 σε όρους λαθών πολιτικής (βλ. Bleaney 1985, κριτική αξιολόγηση): η επανάσταση των «ορθολογικών προσδοκιών», π.χ. του Lucas (1975) η οποία υποστηρίζει την ύπαρξη εκκαθάρισης της αγοράς και την αδυναμία της κυβερνητικής επιλογής ελλείψει εκπλήξεων, λόγω της ύπαρξης «ορθολογικών προσδοκιών» των οικονομικών υποκειμένων, (βλ. Tobin 1980, για μια κριτική) και η υπόθεση αποταμιεύσεων του Feldstein (1974), σύμφωνα με την οποία τα προγράμματα κοινωνικής ασφάλισης έχουν μειώσει τη συνολική αποταμίευση και τη συσσώρευση του κεφαλαίου στις ΗΠΑ. Πάλι ο Tobin (1980) παρέχει μια κριτική αυτής της άποψης.

της νέας Δεξιάς επιτρέπει τη δημιουργία μιας πιο ισχυρής θεωρίας, εάν τις συνδυάσουμε, βασιζόμενοι στη θεωρία του κόστους συναλλαγών. Ειδικότερα, ξεκινώντας από το δίλημμα του φυλακισμένου ή άλλα παίγνια, που εξετάστησαν από τον Mueller (1989), μπορεί να προταθεί ότι τα κόστη συναλλαγών κατά τη μέτρηση, τη συλλογή πληροφορησης, τη διαπραγμάτευση, τη σύναψη συμβολαίων και την επιβολή των συμφωνιών μπορεί να μην επιτρέψουν στα άτομα να πραγματοποιήσουν τις ωφέλειες από το συνεργατικό εμπόριο. Οι εντολοδόχοι, που επιδιώκουν την αποδοτικότητα, ίσως συνειδητοποιήσουν ότι εάν «δημιουργηθεί» ένα κράτος (ένας μηχανισμός που θα παρέχει τους «όρους του παιχνιδιού») θα ήταν δυνατό να εξοικονομηθούν κόστη συναλλαγών. Οι όροι του παιχνιδιού θα τεθούν άπαξ (π.χ. με ένα σύνταγμα), και θα προσαρμόζονται σταδιακά μόνο εάν προκύπτουν νέες συνθήκες, ενώ η ύπαρξη ενός μηχανισμού επιβολής θα βοηθούσε να μειωθεί ο καιροσκοπισμός και, συνεπώς, τα κόστη διαπραγμάτευσης.

Εάν υποτεθεί ότι οι λειτουργοί του κράτους έχουν ειδικά συμφέροντα, τότε μπορεί να δοθεί μια εξήγηση της «αποτυχίας της κυβέρνησης» σε όρους κόστους συναλλαγών. Το επιχείρημα της αποτυχίας της κυβέρνησης σχετίζεται κατά πολύ με την περιορισμένη γνώση και τους ιδιοτελείς πολιτικούς, γραφειοκράτες κ.ο.κ. Όλα αυτά μπορούν να ιδωθούν σαν αποτέλεσμα της συνδυασμένης ύπαρξης περιορισμένου ορθολογισμού και καιροσκοπισμού εκ μέρους των κρατικών λειτουργών, που συχνά είναι η αιτία υπερβολικού κόστους συναλλαγών των πράξεων της κυβέρνησης (κόστος διακυβέρνησης), όπως συμβαίνει στον Williamson (1975· 1981· 1986) με την περίπτωση των αγορών. Η γενικευμένη κυρίαρχη θεωρία θα θεωρούσε το κράτος αποτέλεσμα των πράξεων των εντολοδόχων, που επιδιώκουν την αποδοτικότητα· η επιλογή της θεσμικής μορφής (μείγμα αγοράς-επιχείρησης-κράτους) θα ήταν δυνατό να εξηγηθεί σε όρους των συναλλακτικών ιδιοτήτων αυτών των θεσμών. Ένα πλεονέκτημα αυτής της θεωρίας, σε σχέση με την αμιγή νεοκλασική εκδοχή, είναι ότι αποφεύγει την καθόλου ρεαλιστική έννοια του ουδέτερου κράτους. Επιπλέον, παρέχει την ενδιαφέρουσα πιθανότητα της θεσμι-

κής αποτυχίας, μια περίπτωση στην οποία το κόστος συναλλαγών είναι τέτοιο, ώστε υπάρχει (ταυτόχρονη) αποτυχία του ιδιωτικού τομέα και της κυβέρνησης (βλ. Pitelis 1992).

Η προοπτική της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας από τη σχολή της δημόσιας επιλογής και το κόστος συναλλαγών συνδυάστηκαν από τον North (1981) σε μια προσπάθεια να αναπτύξει «μια νεοκλασική θεωρία του κράτους» (North 1981: 20). Στο υπόδειγμα αυτό, υπάρχει ένας κυβερνήτης που μεγιστοποιεί τον πλούτο ή τη χρησιμότητα, και ο οποίος εμπορεύεται ένα σύνολο υπηρεσιών, όπως η προστασία και η δικαιοσύνη, για έσοδα, δρώντας σαν μονοπωλητής με πολιτική διάκρισης τιμών (δηλαδή επινοεί δικαιώματα ιδιοκτησίας για τον καθένα, έτσι ώστε να μεγιστοποιήσει το κρατικό έσοδο) κάτω από τον περιορισμό της πιθανής εισόδου αντιπάλων, που παρέχουν τις ίδιες υπηρεσίες (άλλα κράτη ή άτομα μέσα στο υπάρχον πολιτικο-οικονομικό σύστημα που είναι πιθανοί κυβερνήτες). Θεωρείται ότι σκοπός των υπηρεσιών του κράτους (των κανόνων του παιχνιδιού) είναι: πρώτον, η μεγιστοποίηση των προσόδων για τον κυβερνήτη, και (μέσα σ' αυτό το πλαίσιο) δεύτερον, «η μείωση του κόστους συναλλαγών με σκοπό να πραγματοποιηθεί η μεγαλύτερη δυνατή παραγωγή... και έτσι να αυξηθούν τα φορολογικά έσοδα του κράτους» (North 1981: 24). Θεωρείται ότι οι περιορισμοί στο οποίους υπόκειται το κράτος, δηλαδή ο ανταγωνισμός από δυνάμει ανταγωνιστές και το κόστος συναλλαγών, τείνουν να δημιουργούν μη-αποδοτικά δικαιώματα ιδιοκτησίας. Όσον αφορά στον πρώτο, τα κράτη πρέπει συνήθως να ευνοούν τις ισχυρές ομάδες, ακόμη και αν αυτή η συμπεριφορά οδηγεί σε μη-αποδοτικότητα, ενώ το κόστος συναλλαγών που υπάρχει στη μέτρηση, επιβολή και συλλογή των φόρων λειτουργεί συχνά ως κίνητρο στο κράτος, παρέχει μονοπωλιακά δικαιώματα. Ο North καταλήγει: «Ο συνδυασμός αυτών των δύο περιορισμών ευθύνεται για την ευρεία εξάπλωση μη-αποδοτικών δικαιωμάτων ιδιοκτησίας. Η δομή δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, που θα μεγιστοποιήσει τις προσόδους για τον κυβερνήτη (ή την κυβερνώσα τάξη), βρίσκεται ουσιαστικά σε αντίθεση με τη δομή εκείνη που θα ευνοούσε την οικονομική ανάπτυξη» (North 1981: 28).

Το φιλόδοξο εγχείρημα του North υποστηρίζει το επιχείρη-

μά μου ότι οι νεοκλασικές ιδέες μπορεί να συνδυαστούν με αυτές της νέας Δεξιάς και να δώσουν μια ενοποιημένη θεωρία. Εάν ερμηνεύσουμε τις πράξεις του κράτους του North σε όρους καιροσκοπισμού, που οδηγεί σε υψηλό κόστος συναλλαγών, η θεωρία του γίνεται συνεπής με τη γενίκευση της κυρίαρχης θεωρίας που προτείνω (βλ. επίσης την επισκόπηση και την αξιολόγηση της προσέγγισης του North από τον Eggenrtson 1990).

Παρά τις σημαντικές της εξελίξεις, το γεγονός ότι η προκύπτουσα διευρυμένη κυρίαρχη προοπτική –περιλαμβανομένης αυτής του North– βασίζεται στο μεθοδολογικό ατομισμό, την κάνει να αγνοεί σημαντικά συστηματικά ζητήματα. Αυτά εξετάζονται από τους μαρξιστές.

3. Οι μαρξικές προσεγγίσεις του καπιταλιστικού κράτους

Το κράτος έχει μια πολύ ειδική υφή στη μαρξική οικονομική και πολιτική θεωρία. Με το ενδιαφέρον τους να εξηγήσουν τον κόσμο με σκοπό να τον αλλάξουν, σύμφωνα με τη διάσημη ρήση του Marx, οι πρώιμοι μαρξιστές είχαν να αντιμετωπίσουν το θέμα της φύσης και των σκοπών του κράτους ως ζήτημα ζωής και θανάτου. Μπορεί να κατακτηθεί το καπιταλιστικό κράτος από το προλεταριάτο ή πρέπει να καταρριφθεί;

Οι πρώιμοι κλασικοί, και ο ίδιος ο Marx, δεν μας άφησαν μια καλά διατυπωμένη θεωρητική ανάλυση του κράτους, ούτε καν μια που φαινομενικά να είναι συνεπής (Jessor 1977). Πιο πρόσφατα, πάντως, προέκυψε μια βιομηχανία πονημάτων πάνω στη μαρξική θεωρία του κράτους. Εξέχουσα θέση, μεταξύ τους, κατέχει η αποκαλούμενη «εργαλειακή» θεωρία («instrumentalist» theory), ιδιαίτερα σε σχέση με τα γραπτά του Ralph Miliband (1969)· η δομική-λειτουργική θεωρία (structural-functional theory), συγκεκριμένα του Νίκου Πουλαντζά (1969)· και η σχολή της «λογικής του κεφαλαίου» («capital logic» school) ή η γερμανική διαμάχη περί της δημιουργίας του κράτους, με συνεισφορές από διάφορους συγγραφείς, όπως οι Altvater (1978) και Hirsch (1978), συγκεντρωμένες στον Holloway και Picciotto (1978).

Οι ρίζες της εργαλειακής θεωρίας ανευρίσκονται στο *Κομμουνιστικό Μανιφέστο* (Marx και Engels 1968) και στο *Κράτος και Επανάσταση* του Lenin (1917). Στο πρώτο, πιστεύεται ότι η «εκτελεστική εξουσία» του κράτους δεν είναι τίποτε άλλο παρά «μια επιτροπή για τη διαχείριση των κοινών θεμάτων ολόκληρης της μπουρζουαζίας» (σ. 5). Ο Lenin επίσης θεωρούσε ότι το κράτος (οποιοδήποτε κράτος) είναι ένα εργαλείο για την κυριαρχία της μιας τάξης πάνω στην άλλη. Σ' αυτό το υπόβαθρο, ο Miliband (1969) προσπάθησε να αντικρούσει τις πλουραλιστικές αντιλήψεις περί της ουδετερότητας του κράτους. Υπάρχουν τρία σημεία στο επιχείρημά του: πρώτον, η ταξική προέλευση του προσωπικού του κράτους, όπου τονίζεται η κοινότητα αυτής της ταξικής προέλευσης· δεύτερον, η δύναμη που έχει η καπιταλιστική τάξη πάνω στο κράτος, σαν αποτέλεσμα της απόλυτης ιδιοκτησίας και του ελέγχου των πόρων, και η σχετιζόμενη δύναμη και επιρροή· και τρίτον, οι δομικοί περιορισμοί του κράτους λόγω της λειτουργίας του μέσα σ' ένα καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Ο Domhoff (1974) υιοθετεί μια παρόμοια οπτική γωνία, επίσης σε μια προσπάθεια να αντικρούσει τις πλουραλιστικές θεωρίες.

Η δομική-λειτουργική προσέγγιση του Πουλαντζά (1969) στηρίζεται κυρίως στα γραπτά των Engels (1968) και Gramsci (1971). Ο Gramsci θεωρούσε το κράτος παράγοντα ταξικής συνοχής. Κατά την άποψή του, η καπιταλιστική τάξη δεν αποτελεί μία ενότητα έξω από το κράτος. Είναι μέσα από το κράτος που αποκτά τη συνοχή της και τη μορφή της ως τάξη (βλ. Bucí-Clucksmann 1978). Αυτό και η ιδέα ότι η πάλη των τάξεων αναπαράγεται μέσα στον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό (Poulantzas 1975· Fine και Haggis 1979), είναι τα βασικά στοιχεία της δομικής προοπτικής. Σ' αυτό το πλαίσιο, το κράτος δεν είναι και δεν μπορεί να είναι το εργαλείο μίας τάξης. Μάλλον λειτουργεί ως μία καπιταλιστική κοινότητα για να εκπροσωπήσει το μακροπρόθεσμο συμφέρον της καπιταλιστικής τάξης ως συνόλου, κάτω από την ηγεμονία ενός τμήματός της. Αυτό το τμήμα της καπιταλιστικής τάξης είναι «σήμερα» το μονοπωλιακό κεφάλαιο (Poulantzas 1978). Συνεπώς, είναι τα δομικά χαρακτηριστικά του καπιταλι-

σμού και όχι η ταξική προέλευση ή η δύναμη των ατόμων, που καθορίζουν την ταξική φύση του κράτους.

Για αρκετό καιρό εθεωρείτο ότι η διαμάχη Miliband-Πουλαντζά ήταν η έκφραση της σύγκρουσης ανάμεσα σε δύο διαμετρικά αντίθετες μαρξικές θεωρήσεις του κράτους. Σύντομα όμως, ακολούθησε η διαπίστωση ότι αυτές οι δύο θεωρήσεις είχαν πολύ περισσότερα κοινά σημεία απ' ό,τι αρχικά μπορούσε να φανεί. Το κυριότερο, η σύλληψή τους ότι το πολιτικό είναι ανεξάρτητο από το οικονομικό, και συνεπώς η εκλαμβανόμενη δυνατότητα (και αναγκαιότητα) για μια ανάλυση του κράτους χωρίς την άμεση, ταυτόχρονη ανάλυση της οικονομικής δομής (βλ. για παράδειγμα, Holloway και Picciotto 1978). Ανάλογη ήταν και η βεβαιότητα για τη σχετικά αυτόνομη μορφή του κράτους ως προς την οικονομική παραγωγή, στις καπιταλιστικές οικονομίες.

Πιο συγκεκριμένα, οι θεωρίες Miliband-Πουλαντζά δεν δίνουν απάντηση στο ερώτημα: «γιατί το κράτος παίρνει τη μορφή ενός τρίτου μέρους, αντί να παίρνει τη μορφή της άμεσης κυριαρχίας μίας τάξης πάνω στην άλλη»; Αυτό το ερώτημα, που είναι το μαρξικό αντίστοιχο του κλασικού ερωτήματος του Coase (1937) «γιατί υπάρχουν οι επιχειρήσεις;», είναι το σημείο εκκίνησης της γερμανικής διαμάχης, ή της σχολής της «θεωρητικής του κεφαλαίου» (capital theoretic school), σε αντίθεση με την ταξική θεωρητική ανάλυση των Poulantzas *et al.* (βλ. Gouph 1979). Η εξήγηση της σχολής της θεωρητικής του κεφαλαίου δίνεται σε όρους της κατηγορίας του «κεφαλαίου», της «κεφαλαιακής σχέσης»¹⁸.

Η προσέγγιση «θεωρητικής κεφαλαίου» ανιχνεύεται σε μια εργασία του 1938 του E. Pashukanis (βλ. Holloway και Picciotto 1978). Το ερώτημα τίθεται από τον Pashukanis ως εξής:

«Γιατί η κυριαρχία μιας τάξης δεν συνεχίζει να είναι αυτό που (πραγματικά) είναι –δηλαδή, ουσιαστικά η υποταγή ενός μέρους

18. Η ανάπτυξη της «γερμανικής διαμάχης» ήταν στην ουσία μια προσπάθεια να ασκηθεί κριτική στην αποκαλούμενη «κριτική θεωρία» του κράτους που σχετίζεται ιδιαίτερα με τους Habermas (1973) και Offe (1972), και που οι θεωρήσεις τους, αν και διαφορετικές από των Miliband-Poulantzas, επίσης εξετάζουν το πολιτικό ξεχωριστά από την οικονομική βάση (βλ. Gerstenberger 1985 και O'Connor 1987, για συζητήσεις).

του πληθυσμού σε ένα άλλο μέρος του; Γιατί παίρνει τη μορφή της κυριαρχίας του κράτους; Ή, κάτι που είναι το ίδιο πράγμα, γιατί ο μηχανισμός κρατικού περιορισμού δεν δημιουργείται σαν *ιδιωτικός μηχανισμός* της κυρίαρχης τάξης; Γιατί αποδεδειγμένα από την κυρίαρχη τάξη –παίρνοντας τη μορφή ενός απρόσωπου μηχανισμού *δημόσιας εξουσίας* απομονωμένης από την κοινωνία;» (εκτίθεται στο Holloway και Picciotto 1978: 79, η έμφαση του συγγραφέα).

Η απάντηση περιστρέφεται γύρω από τρία διαφορετικά σημεία: πρώτον, την ιδέα ότι ο ανταγωνισμός μεταξύ κεφαλαίων συνεπάγεται την αδυναμία τους να αναπαράγουν τις συνθήκες της ύπαρξης του ίδιου του κεφαλαίου· δεύτερον, την ιδέα ότι η *πιθανότητα* για τη μορφή του κράτους στηρίζεται στη φαινομενική κοινότητα των συμφερόντων ανάμεσα στις τάξεις· τρίτον, την ιδέα ότι η ίδια η φύση της κεφαλαιακής σχέσης, δηλαδή η μορφή της εκμετάλλευσης του κεφαλαίου, καθιστά αναγκαία την εξάλειψη των σχέσεων κρατικής επιβολής από την παραγωγική διαδικασία (Holloway και Picciotto 1978).

Η πρώτη ιδέα σχετίζεται με τον Altvater (1973). Το ότι το κεφάλαιο εμφανίζεται με τη μορφή πολλών κεφαλαίων, που βρίσκονται σε ανταγωνισμό μεταξύ τους, θεωρείται η αιτία που το κεφάλαιο χρειάζεται μια ξεχωριστή οντότητα, το κράτος, για να διασφαλίσει την ύπαρξή του. Οι λειτουργίες του κράτους καθορίζονται από αυτή την «αδυναμία» του κεφαλαίου και είναι: υποδομή, νομικό πλαίσιο, διευθέτηση της ταξικής σύγκρουσης και διασφάλιση της ύπαρξης και επέκτασης ενός «εθνικού» κεφαλαίου στις διεθνείς αγορές. Η δεύτερη ιδέα σχετίζεται με τους Flatow και Huinsken (στον Holloway και Picciotto 1978). Πιστεύουν ότι εκτός από την *αναγκαιότητα* για ένα «αυτόνομο» κράτος, πρέπει επίσης να δημιουργηθεί και η *δυνατότητα* για κάτι τέτοιο. Αυτό μπορεί να γίνει μέσα από την έμφαση στην ανταλλαγή, όπου υπάρχει μια προφανής κοινότητα συμφερόντων μεταξύ των τάξεων, κατά το ρόλο τους ως ιδιοκτητών μιας πηγής εσόδου (κεφάλαιο και εργασία αντίστοιχα). Εάν έχει δημιουργηθεί η δυνατότητα, η αναγκαιότητα οφείλεται στον ανταγωνισμό *à la* Altvater. Η τρίτη ιδέα σχετίζεται ιδιαίτερα με τον Hirsch (1978).

Προτείνει να δοθεί έμφαση στην εκμετάλλευση της εργασίας στον *καπιταλισμό*. Είναι ιδιαίτερα στον *καπιταλισμό*, παρατηρεί, που η ιδιοποίηση της υπεραξίας δεν χρειάζεται την επιβολή δύναμης κατά την άμεση παραγωγική διαδικασία. Η ίδια η συνέχεια αυτής της διαδικασίας εγγυάται την ύπαρξη και τη συνέχεια της εκμετάλλευσης. Αυτό δεν σημαίνει ότι εκλείπει η ανάγκη για εντολή γενικότερα, η οποία τώρα βρίσκεται μακριά από τους άμεσους παραγωγούς, σχηματίζοντας διακριτές «πολιτικές» και «οικονομικές» σφαίρες» (Holloway και Picciotto 1978: 24).

Η έμφαση της γερμανικής σχολής στις ανταγωνιστικές διακεφαλαιακές σχέσεις και/ή την ανάγκη αποχής του κράτους από την εξάσκηση δύναμης στην παραγωγική διαδικασία, δημιουργεί την πιθανότητα, για πρώτη φορά στη μαρξική παράδοση, το κράτος να μην είναι σε θέση ούτε να εκπροσωπήσει τα μακροπρόθεσμα συμφέροντα του κεφαλαίου. Αυτό οφείλεται, εν μέρει, στην αναπαραγωγή του ανταγωνισμού μεταξύ των κεφαλαίων μέσα στον ίδιο τον κρατικό μηχανισμό (Gough 1979). Στο αντίθετο άκρο, οι θεωρίες κρατικο-μονοπωλιακού *καπιταλισμού* (StaMoCap-KMK) προτείνουν ότι η αυξανόμενη κρατική παρέμβαση στο μονοπωλιακό στάδιο της *καπιταλιστικής* ανάπτυξης είναι εφικτή, διότι το κράτος έχει γίνει εργαλείο των κυρίαρχων μονοπωλίων (βλ. Jessop, 1977· Gerstenberger, 1985, για επισκοπήσεις). Όπως το θέτει ο Jessop (1977), «οι θεωρητικοί της σχολής αυτής υποστηρίζουν ότι το κράτος και τα μονοπώλια έχουν “συγχωνευτεί” σε έναν ενιαίο μηχανισμό, που ενεργεί μόνο για λογαριασμό του μονοπωλιακού κεφαλαίου» (σ. 360).

Η προφανής διάβρωση της «σχετικής αυτονομίας» του κράτους κάτω από την ηγεμονία του μονοπωλιακού κεφαλαίου σημειώνεται επίσης και από τον ίδιο τον Πουλαντζά (1978). Ο Barker (1978) σε μια κριτική των Holloway και Picciotto παρατηρεί την τάση για συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου σε διαφορετικά εθνικά κράτη και δίνει την πιθανότητα τα κεφάλαια να σχηματίσουν «κρατικά κεφάλαια» μέσα στα «εθνικά» κράτη. Αυτό, όπως και η αδυναμία οποιουδήποτε εθνικού κράτους να κατευθύνει την παγκόσμια οικονομία, θεωρούνται ότι θέτουν επιπλέον περιορισμούς στην έννοια ενός φαινομενικά ουδέτερου κράτους.

Η αύξηση των κρατικών δαπανών μπορεί επίσης να ιδωθεί σε όρους των «νόμων της κίνησης» του καπιταλισμού στη μαρξική παράδοση, αν και σίγουρα υπάρχουν διαφορές σε κάθε προοπτική. Έχουν χρησιμοποιηθεί θεωρίες υπο-κατανάλωσης (underconsumptionist theories) (π.χ. των Baran και Sweezy 1966) για να εξηγηθούν οι κρίσεις σε όρους αυξημένης μονοπωλιοποίησης, και έτσι οι δαπάνες να θεωρηθούν ως μια προσπάθεια να απορροφηθεί το αυξημένο «υπερπροϊόν» που προκύπτει (βλ. Pitelis 1987, για μια συζήτηση). Εξέχουσα θέση κατέχουν εδώ οι δαπάνες για «εξοπλισμό». Οι «φονταμενταλιστές», όπως ο Yaffe (1973), εστιάζουν στο πωτικό ποσοστό του κέρδους, που καθιστά ανακαία μια αυξανόμενη κρατική δραστηριότητα για να αποτραπεί αυτή η πορεία του κέρδους. Οι «ινστρουμενταλιστές», όπως οι Glynn και Sutcliffe (1972), υιοθετούν την ίδια άποψη, αν και αποδίδουν τη μείωση της κερδοφορίας (της Βρετανίας) στο αυξανόμενο κόστος της εργασίας και στον αυξανόμενο διεθνή ανταγωνισμό. Οι «φανξιοναλιστές», όπως ο Πουλαντζάς (1975), εξηγούν τις κρατικές δαπάνες σε όρους «ρύθμισης» μάλλον των κρίσεων παρά πρόληψης, δεδομένου ότι ο υποτιθέμενος ρόλος των κρίσεων είναι η ανα-εγκαθίδρυση των συνθηκών για συσσώρευση (βλ. Hadjimatheou 1984).

Οι δύο σημαντικότερες συνεισφορές στο θέμα αυτό, των O'Connor (1973) και Gough (1979), προέρχονται από αυτή την τελευταία παράδοση. Η θέση του James O'Connor είναι ότι «οι δημοσιονομικές κρίσεις του κράτους είναι η αναπόφευκτη συνέπεια του δομικού χάσματος μεταξύ των κρατικών δαπανών και των εσόδων» (σ. 221). Στο υπόδειγμά του υπάρχει ο ιδιωτικός τομέας που αποτελείται από ένα ανταγωνιστικό και ένα μονοπωλιακό τμήμα και ο κρατικός τομέας. Το μονοπωλιακό τμήμα είναι η μηχανή της συσσώρευσης κεφαλαίου και της ανάπτυξης, αλλά η επέκταση της παραγωγικής του δυναμικότητας θεωρείται ότι υπερβαίνει την επέκταση της ζήτησης για την εκροή του. Το κράτος ενδιαφέρεται για τη συσσώρευση και τη νομιμοποίηση, οι οποίες, και οι δύο μαζί, είναι απαραίτητες για να διασφαλιστεί η αναπαραγωγή του συστήματος. Διατυπώνεται ότι η ανάπτυξη του μονοπωλιακού τμήματος οδηγεί έμμεσα στην επέκταση του κρατι-

κού τομέα, και ιδιαίτερα των κοινωνικών δαπανών για την παραγωγή (π.χ. στρατιωτικές δαπάνες και δαπάνες ευημερίας). Τα έσοδα δεν είναι ίσα με τις δαπάνες, εν μέρει λόγω της χαμηλού ρυθμού αύξησης της παραγωγικότητας του δημόσιου τομέα και των ημερομισθίων, που συνδέονται με αυτά του μονοπωλιακού τμήματος, και επίσης λόγω της ικανότητας του μονοπωλιακού τμήματος να αντιστέκεται στη φορολόγηση. Τελικό προϊόν είναι η διάβρωση των δυνάμεων νομιμοποίησης του κράτους, που οφείλεται στη δημοσιονομική κρίση¹⁹.

Στην άλλη σημαντική συνεισφορά σ' αυτή την παράδοση, του Gough (1979), η ανάπτυξη του κυβερνητικού τομέα (ιδιαίτερα του κράτους «πρόνοιας») αποδίδεται στην αύξηση της πίεσης από την εργατική τάξη, όπως και στην αυξανόμενη συγκεντροποίηση του κρατικού μηχανισμού, τάσεις που σχετίζονται άμεσα με τη συγκέντρωση και συγκεντροποίηση του κεφαλαίου και την αύξηση του προλεταριάτου. Όλα αυτά είναι πλευρές της κοινωνικοποίησης της παραγωγής, που οδηγούν σε αυξανόμενη κοινωνικοποίηση του κόστους παραγωγής. Η ανάγκη του κράτους να αποφευχθούν οι κρίσεις και οι απαιτήσεις (διεκδικήσεις) της εργατικής τάξης, οδήγησε σε έναν όλο και περισσότερο αυξανόμενο κρατικό τομέα. Οι παραγωγικές δαπάνες του κράτους (π.χ., δαπάνες για υποδομή) θεωρείται εδώ ότι συνεισφέρουν στην παραγωγή υπεραξίας και συνεπώς καπιταλιστικών κερδών. Πάντως, το κράτος

19. Το έργο του O'Connor έχει δεχθεί εκτενή κριτική (βλ., για παράδειγμα, τη διένεξη μεταξύ Moseley 1978, 1982· O'Connor 1978, 1982) ιδιαίτερα διότι στηρίζεται σε μια υπο-καταναλωτική θεωρία κρίσης και για τη λειτουργική-μη-ιστορική θεωρία του κράτους (Hadjimatheou 1983). Ο Miller (1986) ήλεγξε την υπόθεση ότι οι δαπάνες για νομιμοποίηση υπερβαίνουν τις δαπάνες για συσσώρευση, μια υπόθεση που προέρχεται από τη θεωρία δημοσιονομικών κρίσεων του O'Connor, και κατέληξε ότι αυτό δεν ισχύει για τις μεταπολεμικές ΗΠΑ. Ο Heald (1983) παρατηρεί, επιπλέον, την ομοιότητα μεταξύ των αντιλήψεων του O'Connor και των «Αυστριακών» για το κράτος. Τέλος, τα επιχειρήματα παραγωγικότητας του O'Connor θυμίζουν τα επιχειρήματα των Bacon και Eltis (1976), τα οποία αποδίδουν τη φτωχή επίδοση της Βρετανίας στην αύξηση του δημόσιου τομέα, όπως και το «νόμο του Baumol» (Baumol 1967), ο οποίος τονίζει τη σχετικά μικρή δυνατότητα αύξησης της παραγωγικότητας των δημόσιων υπηρεσιών (βλ. Cullis και Jones 1987).

πρόνοιας θεωρείται επίσης και ως μια κατάκτηση της εργατικής τάξης²⁰.

Εάν χρησιμοποιήσουμε πιο συμβατική ορολογία, η μαρξική συνεισφορά στη διαμάχη αυτή μπορεί να διατυπωθεί συνθετικά ως εξής: η «αυτόνομη μορφή» του κράτους στον καπιταλισμό δεν είναι τίποτε λιγότερο από έναν πιο αποδοτικό τρόπο για την «εκμετάλλευση» της εργατικής δύναμης. Η αιτία είναι ότι, δεδομένης της ελευθερίας των εργατών (τόσο από τη δουλεία όσο και από την ιδιοκτησία) στον καπιταλισμό, δεν είναι απαραίτητος ο κρατικός εξαναγκασμός κατά την παραγωγική διαδικασία. Εκτός αυτού, μπορεί να είναι και μη-αποδοτικός, εάν προκαλεί τη δυσανεμία των εργατών. Συνεπώς, η άριστη λύση είναι η καπιταλιστική παραγωγή να διεξάγεται χωρίς την άμεση κρατική παρέμβαση στην παραγωγική διαδικασία. Λόγω αυτής της ιδιότητας (αποδοτικότητας) του (αυτόνομου) κράτους, η αναγκαιότητα (για το κράτος) οφείλεται στον ανταγωνισμό μεταξύ των κεφαλαίων· η δυνατότητα (για το κράτος) οφείλεται στην προφανή κοινότητα συμφερόντων από ανταλλαγή μεταξύ των τάξεων, του κεφαλαίου και της εργασίας. Εξαιτίας κυρίως δομικών (έλεγχος πάνω στην παραγωγική διαδικασία από το κεφάλαιο), αλλά και εργαλειωκών λόγων, εντολείς του κράτους είναι οι καπιταλιστές. Σκοπού τους είναι να παραχθούν τα μεγαλύτερα δυνατά κέρδη· σκοπός του κράτους είναι να παρέχει το απαιτούμενο πλαίσιο για την πραγματοποίησή τους (των σκοπών των εντολέων). Αυτό αφορά πρωταρχικά στην επένδυση του κράτους για συσσώρευση και νομιμοποίηση. Η συσσώρευση και η νομιμοποίηση εξηγούν επίσης και την ανάπτυξη της κυβέρνησης και τις κυβερνητικές αποτυχίες (δημοσιονομική κρίση του κράτους).

Παρά τις προφανείς διαφορές (προοπτικής, έμφρασης, ορολογίας, κ.ο.κ.), η μαρξική εκδοχή έχει συχνά καταπληκτικές ομοιότητες με τις άλλες δύο προοπτικές. Η ιδέα για τον καπιταλιστικό ανταγωνισμό, που δεν επιτρέπει στους καπιταλιστές να έχουν τον

20. Για κριτική επισκόπηση της θεωρίας του Gough, βλ. Harrison (1980). Οι Fine και Haggis (1979) ασκούν κριτική στη σύλληψη της «παραγωγικής και μη παραγωγικής εργασίας» του Gough (σσ. 49-54).

έλεγχο χωρίς να υπάρχει κράτος, μπορεί να ιδωθεί ως το μαρξικό αντίστοιχο της (ιδέας της) αποτυχίας του ιδιωτικού τομέα, που αναπτύχθηκε στις προηγούμενες ενότητες. Η δυνατότητα για κράτος, που οφείλεται στην κοινότητα συμφερόντων από την ανταλλαγή μεταξύ των τάξεων, είναι το αντίστοιχο της έννοιας των ωφελειών από το εμπόριο. Υπάρχει ο ισχυρισμός ότι εντολείς είναι οι καπιταλιστές (το κεφάλαιο), με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που οι νεοκλασικοί ισχυρίζονται ότι όλοι οι πολίτες είναι εντολείς. Οι περιορισμοί πάνω στις λειτουργίες του κράτους (πάλη των τάξεων, «νόμοι κίνησης του καπιταλισμού» κ.λ.π.) εισάγονται μηχανιστικά και εκ των υστέρων, όπως και στην κυρίαρχη παράδοση. Έτσι η μαρξική εργαλειακή θεωρία του κράτους είναι πανομοιότυπη με τον «ινστρουμενταλισμό» των Friedman και Stigler (βλ. Pitelis και Pitelis 1990). Η ιδέα της δημοσιονομικής κρίσης έχει στενή ομοιότητα με τη θέση της αποτυχίας της κυβέρνησης.

Αυτό που δίνει στη μαρξική θεωρία το διακριτικό της άρωμα και ένα σημαντικό πλεονέκτημα σε σχέση με την κυρίαρχη παράδοση, είναι η έμφαση στην διαδικασία παραγωγής όπως και της ανταλλαγής. Η έμφαση στην ανισότητα στην παραγωγή, στον καπιταλισμό, δίνει στους μαρξικούς ισχυρισμούς μια ενστικτώδη γοητεία. Δεδομένης της άνισης διανομής του ελέγχου πάνω στην παραγωγή, φαίνεται πειστική η ιδέα ότι το κράτος μπορεί να προέλθει σαν μια επιβολή εκ μέρους των ομάδων που διαθέτουν τον έλεγχο πάνω στις ομάδες χωρίς έλεγχο, ακόμη και αν οι τελευταίες δεν το επιθυμούν. Επίσης, ο άνισος έλεγχος κατά την επέκταση του κεφαλαίου (π.χ. επένδυση) προσδίδει κάποια πειστικότητα στην ιδέα ότι το κράτος θα είναι δομικά προκατειλημμένο σε όφελος της ομάδας που διαθέτει τον έλεγχο. Παρόμοια, μπορεί να υπάρχουν εργαλειακοί παράγοντες για συναφείς λόγους. Η αυξανόμενη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου, η εντεινόμενη πάλη των τάξεων και οι διεκδικήσεις της εργασίας ώστε να διασφαλιστεί η συσσώρευση μέσω της νομιμοποίησης, προσθέτουν επίσης μια νέα αντίληψη στο θέμα της ιδεολογίας της κυβερνητικής αποτυχίας (δημοσιονομικές κρίσεις). Όσο γι' αυτό, η κυρίαρχη προοπτική δεν έχει σχεδόν τίποτα να προσφέρει (βλ. επίσης North 1981).

Παρ' όλα αυτά, η μαρξική θεωρία υποφέρει από σημαντικούς περιορισμούς. Πρώτον, δεν υπάρχει κάποιος μηχανισμός με τον οποίο το ίδιο το κράτος (όχι μόνο το καπιταλιστικό κράτος) μπορεί να προκύψει *εκ των προτέρων*. Τα κράτη απλά υποτίθεται ότι υπάρχουν. Εξηγείται μόνο η αυτόνομη μορφή του κράτους στον καπιταλισμό. Σ' αυτή την τελευταία εξήγηση υπάρχει, επιπλέον, η υπόθεση ότι η ανάγκη του κεφαλαίου να εκμεταλλευτεί την εργασία επαρκεί για να καθιερωθεί η επικράτηση των κοινών συμφερόντων τους (των κεφαλαίων) σε σχέση με τις διαφορές τους (ανταγωνισμός). Δεύτερον, η πιθανότητα το καπιταλιστικό κράτος να είναι αποδοτικό κατά Pareto *εκ των υστέρων* ή ακόμη και επιθυμητό *εκ των προτέρων* από όλες τις ομάδες, είναι υποτιμημένη²¹. Τρίτον, δεν καταπιάνεται με την πιθανότητα το κράτος (οι λειτουργοί του) να αναπτύξει τα δικά του προσωπικά συμφέροντα και να τα επιδιώκει, εις βάρος τόσο του κεφαλαίου όσο και της εργασίας. Πιο γενικά, το κράτος υποτίθεται ότι είναι «συνολικά ορθολογικό» (globally rational). Ο περιορισμένος ορθολογισμός, ο καιροσκοπισμός, η αβεβαιότητα κ.λπ. δεν λαμβάνονται υπόψη. Έτσι, η δημοσιονομικές κρίσεις οφείλονται απλά στην απόκλιση μεταξύ εσόδων και δαπανών, όχι στην ανικανότητα και/ή στις μη-αποδοτικότητες κατά τη λειτουργία του κράτους.

Τα παραπάνω είναι περιορισμοί σε σχέση με τις θεωρίες της κυρίαρχης παράδοσης. Με την κυρίαρχη παράδοση, η μαρξική οικονομική θεωρία μοιράζεται σε μεγάλο βαθμό την πεποίθηση περί ύπαρξης μεθοδολογικού ατομικισμού (έστω και αν αντί ατόμων έχουμε «τάξεις») και την έλλειψη ενός επαρκώς αναπτυγμέ-

21. Ο North (1981) τονίζει κάτι παρόμοιο από μια βασισμένη στην ανταλλαγή νεοκλασική προοπτική. Διαχωρίζει μεταξύ της «συμβολαιακής» θεωρίας του κράτους και της θεωρίας «εκμετάλλευσης». Παρατηρεί ότι, ενώ η θεωρία συμβολαίου εξηγεί τα οφέλη του αρχικού συμβολαίου αλλά όχι την επακόλουθη συμπεριφορά μεγιστοποίησης των συμβαλλόμενων (ατόμων) με αποκλίνοντα συμφέροντα, η θεωρία εκμετάλλευσης αγνοεί τα αρχικά οφέλη της σύμβασης και εστιάζει στην εξαγωγή προσόδων από τους συμβαλλόμενους από μέρους εκείνων που αποκτούν έλεγχο πάνω στο κράτος. Παρ' όλα αυτά, οι δύο θεωρίες δεν είναι ασυνεπείς. Είναι η διανομή της «δυνατότητας άσκησης βίας» (violence potential) που τις συμβιβάζει (North 1981: 22).

νου, θεωρητικού εξελικτικού πλαισίου από όπου η εμφάνιση, οι σκοποί και η εξέλιξη του κράτους παράγονται μάλλον παρά απλά εξετάζονται *εκ των υστέρων*. Είναι πέρα από το σκοπό αυτού του άρθρου να επιχειρηθεί η εξέταση όλων αυτών των προβλημάτων σε όλες αυτές τις θεωρίες ή προοπτικές. Αντί γι' αυτό, στην επόμενη ενότητα επιχειρείται να εξεταστούν οι ιδέες που προσφέρονται από τη θεωρία του κράτους με την υιοθέτηση μιας δυναμικής προέγγισης και με τη εισαγωγή κάποιων ιστορικών εξελικτικών προβληματισμών.

4. Ιστορία και δυναμική

Από μια ιστορική προοπτική, το καπιταλιστικό κράτος δεν αναδύθηκε από μια κατά Hobbes φυσική τάξη πραγμάτων, αλλά μάλλον από ένα υπάρχον φεουδαρχικό κράτος. Μ' αυτή την έννοια, η αληθινή ερώτηση σχετικά με την εμφάνιση του καπιταλιστικού κράτους είναι πώς η αναδυόμενη καπιταλιστική τάξη κατέκτησε, αντικατέστησε ή μεταμόρφωσε το φεουδαρχικό κράτος και σε ποια έκταση αυτή η μεταμόρφωση αντιπροσώπευε μια «συμμαχία» ανάμεσα στους εμπόρους και τους βασιλείς, μια «νίκη» για τους εμπόρους, ή ακόμη το αποτέλεσμα συνειδητών κρατικών πολιτικών για τη διεύρυνση των συμφερόντων των βασιλέων.

Σε μια από τις λίγες προσπάθειες να συζητηθεί το θέμα, ο Hymer (1979) ισχυρίζεται ότι η εμφάνιση του καπιταλιστικού κράτους αντιπροσωπεύει μια συμμαχία, μεταξύ των εμπόρων και της φεουδαρχικής «αριστοκρατίας», βασισμένη σε αμοιβαίες ωφέλειες. Η συμμαχία αυτή ήταν εις βάρος των συμφερόντων των φεουδαρχικών τάξεων. «Στις πρώιμες μέρες το κεφάλαιο συμμαχισε με την κεντρική δύναμη του ηγεμόνα ενάντια στις φεουδαρχικές τάξεις» (σ. 90). Φαίνεται ότι αυτός ο ισχυρισμός υποστηρίζεται ιστορικά (βλ., για παράδειγμα, Galbraith 1987), αν και έχει διατηρηθεί και μια εναλλακτική άποψη. Σύμφωνα μ' αυτή, η εμφάνιση του εθνικού κράτους εκείνη την περίοδο οφειλόταν στις πράξεις του κράτους, το οποίο ευνοούσε τους εμπόρους που υπηρετούσαν την υψηλή εξουσία του (Galbraith 1987).

Η απάντηση στην ιστορική διαμάχη δεν είναι εύκολη και δεν είναι κάτι που θα δοθεί εδώ. Δεν είναι, επίσης, απαραίτητη για τους σκοπούς μου. Διότι η ερώτηση που η μία, ή και οι δύο από αυτές τις απόψεις δημιουργούν, είναι γιατί το φεουδαρχικό κράτος να επιθυμούσε να συμμαχήσει με τους εμπόρους, ή να τους ευνοήσει. Μήπως υπήρχε ένα σημαντικό πλεονέκτημα στις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις που κατείχαν οι έμποροι και το οποίο υποκίνησε το ενδιαφέρον γι' αυτούς εκ μέρους του φεουδαρχικού κράτους; Η απάντηση, πιστεύω, είναι καταφατική. Οι έμποροι κατείχαν τη δύναμη δημιουργίας κέρδους μέσω της γνώσης των (τοπικών και μακρινών) αγορών και της ικανότητάς τους να πουλούν σ' αυτές²². Η δύναμη αυτή να δημιουργούν εισόδημα μέσω της αυξανόμενης εμπορικής δραστηριότητας ήταν μια προσοδοφόρα πιθανή πηγή «δικαιωμάτων». Για τους «δικαιούχους» ίσως ήταν ένας λόγος για να συμμαχήσουν με τους εμπόρους και/ή να ενθαρρύνουν τέτοιες δραστηριότητες.

Σ' αυτό το στάδιο, η δημιουργία κέρδους εξαρτάτο πρωταρχικά από την ύπαρξη προϊόντων για αγορά και πώληση, και έτσι από την ύπαρξη μιας έτοιμης και ασφαλούς πηγής προσφοράς και ζήτησης. Η δημιουργία κέρδους εξαρτάτο επίσης από την τιμή που έπρεπε να πληρώσουν οι έμποροι, η οποία ήταν συνάρτηση της υπάρχουσας προσφοράς από τους παραγωγούς, συνάρτηση δηλαδή των προϊόντων, ιδιαίτερα των υφασμάτων, του νήματος, του κρασιού, του δέρματος, των παπουτσιών, του καλαμποκιού (Galbraith 1987). Πάντως, τόσο η διαθεσιμότητα των προϊόντων όσο και οι τιμές τους, ήταν μια αβέβαιη και επισφα-

22. Η ίδια η απουσία αναπτυγμένων αγορών σημαίνει ότι οι έμποροι ήταν σε θέση να δημιουργούν κέρδος αγοράζοντας φθηνά και πουλώντας ακριβά, δηλαδή κατά τη διαδικασία ανταλλαγής μόνο. Αν και από μια κλασική οπτική γωνία, η αξία θα μπορούσε να έχει δημιουργηθεί από ενσωματωμένη εργασία, δεν υπάρχει εδώ άμεση εκμετάλλευση κατά την παραγωγική διαδικασία. Αντίστοιχα, και σύμφωνα με τις συνθήκες προσφοράς-ζήτησης στις αγορές εργασίας και αγαθών, τα προϊόντα θα μπορούσαν να πωλούνται συνέχεια σε τιμή υψηλότερη της «αξίας» τους. Μόνο με τις αναπτυγμένες καπιταλιστικές αγορές, όπου ισοδύναμο μπορεί να ειπωθεί ότι ανταλλάσσεται με ισοδύναμο, δεν μπορεί να δημιουργηθεί κέρδος κατά την ανταλλαγή, όπως ισχυρίζεται ο Marx. Εάν δεν υπήρχαν τέτοιες αγορές, ίσως να μην υπήρχε καθόλου η έννοια της ισοδυναμίας.

λής υπόθεση, που εξαρτάτο από τις «ιδιοτροπίες» (καπρίτσια) των παραγωγών και από τυχαίους παράγοντες, όπως και από την προσφορά των παραγωγών και τη ζήτηση (ανταγωνισμό) από άλλους εμπόρους. Μια αύξηση στην προσφορά των παραγωγών ήταν απαραίτητη, και συνεπώς ήταν αναγκαία η μείωση της διαπραγματευτικής τους δύναμης και των τιμών. Απαραίτητη επίσης ήταν και η μείωση της αβεβαιότητας σε σχέση με τη διαθεσιμότητα των προϊόντων. Το πρώτο θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μέσω του κράτους με την απελευθέρωση εργατών από τη φεουδαρχική δουλοπαροικία· το δεύτερο μέσω μιας αλλαγής στην οργάνωση της παραγωγής, όπως για παράδειγμα, το σύστημα εξωτερικής ανάθεσης (putting-out system).

Η αιτία για τη συμμετοχή των φεουδαρχών ήταν το αναμενόμενο «έσοδο», το οποίο δεν θα μπορούσαν να δημιουργήσουν από μόνοι τους. Αλλά οι έμποροι, είχαν αυτοί ανάγκη το κράτος; Ξανά, μπορεί να ειπωθεί πως ναι, για τρεις λόγους. Πρώτον, διότι η αποδέσμευση των δουλοπάροικων από τους κυρίους τους θα απαιτούσε, διαφορετικά, την άμεση αντιπαράθεση με την αριστοκρατία, η οποία σίγουρα «ακόμη διατηρούσε το ξεχωριστό της ένστικτο για ένοπλη σύγκρουση και τη σχετιζόμενη αυτο-καταστροφή» (Galbraith 1987: 32), πράγμα που ήταν μια δυσοίωνη προοπτική· δεύτερον, και πιθανώς σημαντικότερο, διότι, αν το κράτος δεν υποστήριζε τους εμπόρους, πιθανώς να επέλεγε να υποστηρίξει τις φεουδαρχικές τάξεις· και τρίτον, για λόγους αποδοτικότητας (περιλαμβανομένου και του κόστους συναλλαγών). Η δημιουργία ενός μηχανισμού επιβολής πιθανώς να απαιτούσε υπερβολικές δαπάνες για πληροφόρηση, επικοινωνία, σύναψη συμβολαίων και αυτο-επιβολής εκ μέρους των εμπόρων. Αυτός ο μηχανισμός, επειδή είναι ένα δημόσιο αγαθό, θα είχε επίσης να αντιμετωπίσει την πιθανότητα «ελεύθερης χρήσης». Η σύναψη συμμαχίας με τους ηγεμόνες θα μπορούσε να ιδωθεί ως η μόνη ρεαλιστική πράξη εκ μέρους των εμπόρων.

Μπορεί να διατυπωθεί ότι η ανάγκη να διασφαλιστεί η προσφορά οδήγησε στο σύστημα εξωτερικής ανάθεσης (putting-out system): εργάτες βιοτεχνιών χρησιμοποιήθηκαν από τους εμπόρους/παραγωγούς και παρήγαν αποκλειστικά για τους τελευ-

ταίους, χρησιμοποιώντας τις πρώτες ύλες του εμπόρου/παραγωγού αλλά συχνά το δικό τους κεφαλαιουχικό εξοπλισμό και πάντα υπό καθοδήγηση, στη βάση της πληρωμής με το κομμάτι (Landes 1966). Αυτή η πρωτόγονη μορφή εργασιακής σχέσης (ή επιχείρησης) αντιπροσώπευε μια επαναστατική βελτίωση της αποδοτικότητας μέσω της καθιέρωσης ασφάλειας και καθοδήγησης, αν και ατελούς, στην παραγωγική διαδικασία. Το πνεύμα της βιομηχανίας υπήρχε ήδη εδώ, όπως και η εμπορευματοποίηση της εργατικής δύναμης και η πηγή της υπεραξίας μέσω της παραγωγής. Ο καπιταλισμός γεννιόταν, όπως και το προλεταριάτο. Οι έμποροι/παραγωγοί και ο ηγεμόνας,

«δουλεύοντας με σύνθετους τρόπους, βοήθησαν ώστε ο πληθυσμός να αποχωρήσει από την ύπαιθρο και να σχηματίσει μια ελεύθερη στρατιά εργατικής δύναμης στις πόλεις και στα αστικά κέντρα. Οι άνθρωποι ήταν ανεμπόδιστοι από την ιδιοκτησία με διπλή έννοια. Ήταν ελεύθεροι από φεουδαρχικές διεκδικήσεις πάνω στο χρόνο τους και δεν είχαν δική τους ιδιοκτησία· συνεπώς δεν είχαν άλλη εναλλακτική από το να δουλεύουν για άλλους» (Hymet 1979: 90).

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των εμπόρων/παραγωγών λόγω της γνώσης τους περί εμπορίου και της οργανωσιακής τους γνώσης, δημιουργημένης κατά τη διαδικασία μετατροπής τους σε εμπόρους/παραγωγούς, όπως και οι συνειδητές απόπειρες από μέρους τους να διατηρήσουν αυτά τα πλεονεκτήματα (Marglin 1974), περιόρισε κατά πολύ τη δυνατότητα των εργατών των βιοτεχνιών να γίνουν οι ίδιοι παραγωγοί, παρά το ότι ήταν ιδιοκτήτες κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και παρά την απουσία ενός κεφαλαιακού εμποδίου εισόδου. Η νέα εφεύρεση των παραγωγών, δηλαδή η αυξημένη πηγή κέρδους μέσω αύξησης της ποσότητας (διάρκεια της εργάσιμης μέρας) και της έντασης της εργασίας, τους πρόσφερε κοινωνική αναγνώριση και δύναμη, που σταδιακά τους μετέτρεψε σε νέους κυβερνήτες. Αλλά προέκυψε και ένα πρόβλημα: διαμάχη με την εργασία κατά την παραγωγική διαδικασία.

Δεν υπάρχει λόγος να υποθέτουμε ότι ο πληθυσμός ήταν

ενάντια σ' αυτές τις διαδικασίες. Το αντίθετο είναι επίσης πιθανό. Η ελευθερία από φεουδαρχικές διεκδικήσεις ίσως ήταν προτιμότερη από τη δουλοπαροικία, ακόμη και με το κόστος της «ελευθερίας από την ιδιοκτησία», η οποία δεν επεκτάθηκε και σε όλους, και σίγουρα όχι σε όλους τους βιοτεχνικούς εργάτες (cottage labourers). Μ' αυτή την έννοια, είναι πιθανό το καπιταλιστικό κράτος, που εμφανίστηκε, να συνιστούσε βελτίωση κατά Pareto, *εκ των προτέρων*. Αυτό δεν σημαίνει ότι οφειλόταν σε άτομα που επιδίωκαν βελτίωση της αποδοτικότητας, πέρα από αυτήν για τους εμπόρους και τους βασιλείς. Γι' αυτούς η αποδοτικότητα στην παραγωγή-εμπόριο ήταν η ίδια η πηγή κέρδους και δύναμης. Για τους υπόλοιπους, ήταν ο δρόμος προς την «ελευθερία» και συνεπώς ένας λόγος για να την υποστηρίξουν, ή τουλάχιστον να μην την αντιμάχονται.

Σε όρους της τυπολογίας μου της ενότητας 1, η εμφάνιση του καπιταλιστικού κράτους ήταν όμοια με τη μακιαβελική περίπτωση: οι έμποροι/παραγωγοί, οι φεουδάρχες και οι υπόλοιποι, όλοι το ήθελαν, αλλά για διαφορετικούς λόγους. Οι έμποροι/παραγωγοί και οι φεουδάρχες το ήθελαν για να προωθήσει το σχετιζόμενο με το κέρδος/δύναμη συμφέρον τους. Οι υπόλοιποι το επιζητούσαν διότι ήταν η καλύτερη εναλλακτική κάτω από τις συγκεκριμένες συνθήκες, αν και δεν ήταν το άριστο δυνατό σενάριο, ή το άριστο κάτω από το «πέπλο άγνοιας» του Rawls (1972)²³. Συνεπώς, το καπιταλιστικό κράτος εμφανίστηκε τόσο για λόγους δύναμης όσο και για λόγους αποδοτικότητας (αποδοτικότητα με την τεχνική όσο και με την κατά Pareto έννοια) οδηγούμενο, πάντως, από τις βλέψεις ελέγχου και/ή διανομής των εμπορών και των ηγεμόνων. Επιπλέον, η ξεχωριστή προϋπαρξη του φεουδαρχικού κράτους σήμαινε αρχικά μια «σχετική αυτονομία» σε σχέση με τα συμφέροντα των εμπορών, αλλά μιας «ταξικής» φύσης.

23. Το άριστο δυνατό σενάριο θα μπορούσε να είναι η καθιέρωση μιας τέλεια ίσης διανομής ή, ακόμα καλύτερα, να γίνουν οι ίδιοι «ευγενείς» – ηγεμόνες. Το σενάριο «πέπλου άγνοιας» του Rawls κάνει πιο αδύνατη την τελευταία πιθανότητα. Κάτω από ένα «πέπλο άγνοιας» ίσως δεν επιθυμούσαν την ύπαρξη μιας τέτοιας πιθανότητας από φόβο μη βρεθούν οι ίδιοι στη θέση των μη προνομιούχων.

Απέναντι στον πληθυσμό οι έμποροι ήταν ένα ενιαίο μέτωπο· το κράτος ήταν το εργαλείο τους. Αυτή η «εργαλειακή» φύση του κράτους εκείνες τις μέρες σημειώνεται επίσης από τον Galbraith (1987): «Στις εμπορικές πόλεις οι μεγάλοι έμποροι δεν είχαν απλά επιρροή στην κυβέρνηση· οι έμποροι ήταν η κυβέρνηση (σ. 32, η έμφαση του συγγραφέα).

Αυτό που ακολούθησε είναι μια αρκετά καλά τεκμηριωμένη ιστορία. Τα μειονεκτήματα αποδοτικότητας της εξωτερικής ανάθεσης (Landes 1966· Marglin 1974· Williamson 1985) από την άποψη των εμπόρων/παραγωγών οδήγησε στη μανιφακτούρα, με τις σχετιζόμενες ωφέλειές της από τον καταμερισμό της εργασίας, που τόσο εντυπωσίασαν το Marx όπως και τους Alchian και Demsetz (1972), και κυρίως στον αυξημένο έλεγχο πάνω στην παραγωγική διαδικασία με τα σχετιζόμενα πλεονεκτήματα αποδοτικότητας (για το κεφάλαιο), που τόσο εντυπωσίασαν τους Coase (1937), Marglin (1974) και Williamson (1985). Η εξάλειψη της ανάγκης για ένα ξεχωριστό σώμα (το κράτος) που να ασκεί δύναμη κατά την παραγωγική διαδικασία (η εσωτερικοποίηση της δουλειάς αυτής από το κεφάλαιο), οδήγησε στην «αυτόνομη» μορφή του κράτους. Χωρίς την ανάγκη να ασκείται δύναμη κατά την παραγωγική διαδικασία, το μόνο που χρειαζόταν να κάνει το κράτος ήταν να εξασφαλίσει τη νομική προστασία των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας και να δώσει ένα πλαίσιο ευνοϊκό για τη συνέχιση της διαδικασίας συσσώρευσης. Έτσι προέκυψε η μορφή «σχετικής αυτονομίας» του καπιταλιστικού κράτους.

Η εμφάνιση της μανιφακτούρας δημιούργησε όχι μόνο διαμάχη πάνω στην παραγωγική διαδικασία, αλλά και ανταγωνισμό ανάμεσα στους διαφορετικούς εμπόρους/παραγωγούς. Το κίνητρο κέρδους για δύναμη και αναγνώριση απέκτησε τώρα μια ξεχωριστή δυναμική: συσσωρεύεις ή πεθαίνεις, τρέχεις για να παραμείνεις στην ίδια θέση. Έφτασε η στιγμή του κινήτρου συσσώρευσης του Marx, ο «Μωσής και όλοι οι προφήτες» του. Η διαμάχη με την εργασία και ο ανταγωνισμός με τους αντιπάλους έκαναν αναγκαία την επέκταση της παραγωγικής βάσης (περισσότεροι εργάτες, περισσότερα κέρδη μπορούν να πραγματοποιηθούν, λιγότερο ισχυροί εργάτες) και της αγοράς (περισσότερες αγορές, πιο πολ-

λά θα πουληθούν, μειωμένος ανταγωνισμός με τους υπάρχοντες αντιπάλους). Ο ρόλος του κράτους εδώ ήταν να παρέχει ακριβώς αυτό. Ήταν να δώσει την ελευθερία σε περισσότερους εργάτες και να παρέχει διευρυμένες αγορές, συμπεριλαμβανομένων των ξένων. Ο «ιμπεριαλισμός» γεννήθηκε. «Εάν στην πρώτη παγκόσμια οικονομία (16ος και 17ος αιώνας) το διεθνές εμπόριο δημιούργησε τη βιομηχανία, κάτω από τη συμβίωση του κεφαλαίου και του στέμματος, στη δεύτερη (τέλος 19ου και αρχές 20ού αιώνα) η βιομηχανία δημιούργησε το εμπόριο» (Hymet 1979: 91).

Η ανάγκη για συσσώρευση, «η αυτο-επέκταση του κεφαλαίου», προκάλεσε μια συνεχή τεχνολογική ανάπτυξη, έτσι ώστε να ξεπεραστούν οι αντίπαλοι. Δημιούργησε επίσης οργανωσιακές μορφές με στόχο την ενδυνάμωση του ελέγχου πάνω στην εργασία. Η διαδικασία συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης του κεφαλαίου, που προέκυψε σταδιακά, δημιούργησε την εθνική επιχείρηση περιορισμένης ευθύνης, στην οποία διαχωρίζεται η ιδιοκτησία από τη διοίκηση και επέρχεται η κοινωνικοποίηση της ιδιοκτησίας κεφαλαίου μέσω των μετοχών έτσι ώστε να αρθούν οι χρηματοοικονομικοί περιορισμοί (Pitelis, 1987), τη μορφή οργάνωσης Μ έτσι ώστε να αρθούν οι περιορισμοί κατά την επέκταση και να δοθούν διοικητικές αρμοδιότητες σε επίπεδο υπομονάδας (Chandler 1962· Williamson 1981) και την πολυεθνική επιχείρηση (Hymet 1976). Η συσσώρευση πάντως διεύρυνε το προλεταριάτο σε αριθμούς και σε δύναμη μέσω της ευκολίας οργάνωσης με τη συγκέντρωση της εργασίας σε μεγάλες παραγωγικές μονάδες. Οι απαιτήσεις της εργασίας αυξήθηκαν, όπως και τα επίπεδα των ημερομισθίων, που τώρα βρίσκονται πολύ υψηλότερα από το απαραίτητο ελάχιστο «φυσικής συντήρησης».

Η «αποτυχία της αγοράς» να παρέχει οιονεί-δημόσια αγαθά, που σημαίνει ότι δεν είναι επικερδές για τους ιδιωτικούς καπιταλιστές να αναλάβουν την παραγωγή τους, δημιούργησε την ανάγκη για κρατική παροχή της υποδομής. Η διαθεσιμότητα εισοδημάτων πλέον του ελαχίστου συντήρησης από μέρους των εργατών επέτρεψε στο κράτος να παρέχει υποδομή μέσω της κοινωνικοποίησης του κόστους για την παραγωγή της. Η φορολογία έγινε

ένα μέσον για την ιδιοποίηση υπεραξίας κατευθείαν από τους εργάτες, παρά από το κεφάλαιο.

Οι αυξανόμενες ανάγκες του κεφαλαίου μέσω της συγκέντρωσης και οι παρόμοια αυξανόμενες απαιτήσεις της εργασίας, σε συνδυασμό με τη διαθεσιμότητα (δυνατότητα) φορολογικών εσόδων από τους εργάτες, προσθέτουν μια νέα δυναμική στη φύση και το ρόλο του κράτους. Πρώτον, ο αυξανόμενος ρόλος του κράτους απαιτεί την επέκταση του προσωπικού του κράτους. Οι αριθμοί των πολιτικών-γραφειοκρατών κ.λπ. αυξάνονται αλματωδώς. Οι κρατικοί λειτουργοί αρχίζουν σταδιακά να προέρχονται από κόσμο άλλον από τους παραγωγούς. Πραγματοποιείται ο διαχωρισμός του ελέγχου από τη διοίκηση σχεδόν παρόμοια με το διαχωρισμό στη θεωρία της επιχείρησης. Αυτός συνέβη περίπου για τους ίδιους λόγους, και συγκεκριμένα από την ανάγκη να διοικηθεί το πολύ πιο περίπλοκο σύστημα, κάτι που οι παραγωγοί δεν μπορούσαν να κάνουν από μόνοι τους και να συνεχίσουν να είναι παραγωγοί. Αυτή η διαδικασία, πάντως, πραγματοποιείται κάτω από τον έλεγχο των παραγωγών, είναι μια εξειδίκευση εργασιών²⁴. Η σχέση παραμένει μια σχέση «εντολής»: οι κρατικοί λειτουργοί δουλεύουν για το κεφάλαιο. Αλλά δεν είναι ακριβώς η ίδια όπως πριν. Η εντολή πάντοτε περιλαμβάνει μερική ελευθερία βούλησης του εντολοδόχου, όπως και στην περίπτωση του προσωπικού του κράτους. Αν και κάτω από τον τελικό έλεγχο του κεφαλαίου, οι κρατικοί λειτουργοί έχουν τώρα σχετική ελευθερία βούλησης σε σχέση με το τελευταίο για να επιδιώξουν συμφέροντα πιθανώς διαφορετικά από αυτά του κεφαλαίου.

Οι αυξανόμενες διεκδικήσεις του προλεταριάτου ενδυναμώνουν αυτή τη διαδικασία. Μάχη μετά τη μάχη, απεργία μετά από απεργία, η καθολική ψηφοφορία κερδίζεται, η σύγχρονη δημο-

24. Στο *John R. Commons and the democratic state* (1986) ο Chasse ανιχνεύει παρόμοιες σκέψεις μ' αυτές στη θεωρία του J.R. Common για το κράτος, και συγκεκριμένα το δημοκρατικό κράτος θεωρείται ότι προκύπτει εξ' αιτίας νέων ομάδων που εισέρχονται στο συνασπισμό που ελέγχει το κράτος. Το κράτος, πάντως, δεν αντιπροσωπεύει ποτέ τις ανάγκες της εργατικής τάξης, εν μέρει επειδή η γεωγραφική αντιπροσώπευση ευνοεί «τους άχρωμους υποψήφιους εις βάρος των αληθινών ηγετών» (Chasse, 1986: σελ. 762).

κρατία γεννιέται. Εμφανίζονται διάφορες παρατάξεις για να εκπροσωπήσουν τα διαφορετικά συμφέροντα διαφορετικών ομάδων κεφαλαίου και εργασίας· η καθολική ψηφοφορία και το πολυκομματικό σύστημα θέτουν κι άλλους περιορισμούς στη δυνατότητα ή τη διάθεση των κρατικών λειτουργών να λειτουργήσουν εργαλειακά. Οι ψήφοι πρέπει να κερδηθούν για την επανεκλογή. Ο πραγματικός και ο δυνάμει ανταγωνισμός από άλλες παρατάξεις ασκούν επιπλέον πίεση για να ικανοποιηθούν οι διεκδικήσεις της εργασίας, όπως τα επιδόματα ασθενείας και ανεργίας· το κράτος πρόνοιας γεννιέται. Τα συμφέροντα των κρατικών λειτουργών έρχονται πιο κοντά σ' αυτά της εργασίας. Ακόμη και όταν οι εναλλακτικές παρατάξεις δεν έχουν κάποια ουσιαστική εναλλακτική να προσφέρουν (όπως υποστηρίζεται, για παράδειγμα, από τους Bowles και Gintis 1982, για τις ΗΠΑ) από την άποψη της κυβερνώσας μερίδας, η εκλογική ήττα είναι ανεπιθύμητη. Ο περιορισμός ψήφου γίνεται σημαντικός.

Η φορολόγηση των εργατών είναι άλλος ένας παράγοντας που βοηθά στην αύξηση της σχετικής αυτονομίας των λειτουργών του κράτους. Στην έκταση που το σύστημα δουλεύει και αναπαράγεται ομαλά, η απασχόληση δημιουργεί μια πηγή εσόδου τόσο για την εργασία όσο και για το κράτος. Γίνεται συμφέρον του κράτους η διατήρηση υψηλών επιπέδων απασχόλησης, έτσι ώστε να αυξηθούν τα έσοδά του.

Η σχέση του κεφαλαίου και των κρατικών λειτουργών γίνεται πιο ισχνή. Αλλά αυτό είναι μέρος μόνο της ιστορίας. Αυτό γιατί η οικονομία είναι καπιταλιστική και οι καπιταλιστές είναι η κινητήρια δύναμή της. Η απασχόληση απαιτεί επένδυση· από το κεφάλαιο. Συνεπώς, όλες οι πηγές εσόδων είναι το κεφάλαιο. Αυτό θέτει δομικούς περιορισμούς στην ικανότητα του κράτους να κάνει παραχωρήσεις στην εργασία. Ο χώρος για ελιγμούς είναι περιορισμένος. Οι επενδύσεις για νομιμοποίηση είναι μια λύση. Μπορεί να είναι οικονομικές (έμφαση στην ανάπτυξη δεδομένης της διανομής) και/ή ιδεολογικές, εκπαιδευτικές, οικογενειακές, θρησκευτικές, «επιτυχίας» και συνεπώς ατομισμού. Η οικονομική ανάπτυξη και η ατομιστική επιδίωξη της επιτυχίας (προκαλούμενος χομπσιανισμός) μπορεί να ιδωθεί ως το κοινωνικό

αντίστοιχο της καπιταλιστικής κατανομής της εργασίας στην παραγωγή.

Στο βαθμό που η διεθνής ανταγωνιστικότητα αυξάνει την εθνική ευημερία, η καλλιέργεια του εθνικισμού γίνεται μια σημαντική δύναμη νομιμοποίησης· η προσοχή μετατοπίζεται από τη διανομή στο εσωτερικό στη «σχετική επίδοση» στο εξωτερικό. Ο εθνικισμός έχει και μια άλλη σημαντική ωφέλεια: περιορίζει την επιλογή «εξόδου», δηλαδή την πιθανότητα η εργασία να φύγει από τη χώρα εξαιτίας της ανώτερης επίδοσης των αντίπαλων κρατών. Η φωνή γίνεται η εναλλακτική της εργασίας²⁵. Η πιθανότητα τα μονοπώλια να είναι διεθνώς ανταγωνιστικά προσφέρει επιπλέον νομιμοποίηση στην περίπτωση του κεφαλαίου: «Ό,τι είναι καλό για τη General Motors είναι καλό για το έθνος».

Η εμφάνιση του μονοπωλιακού κεφαλαίου, πάντως, ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης συγκέντρωσης και συγκεντροποίησης μέσα στα εθνικά κράτη, θέτει εργαλειακού τύπου περιορισμούς και στους κρατικούς λειτουργούς²⁶. Ο καθαρός πλούτος και η απόλυτη δύναμη του μεγάλου κεφαλαίου μπορούν, συχνότερα απ' ό,τι όχι, να διασφαλίσουν ότι θα επικρατήσει το δικό τους σε όλα τα σημαντικά θέματα απέναντι στην εργασία όπως και στο μικρό κεφάλαιο και συχνά στα πολύ ειδικά συμφέροντα των κρατικών λειτουργών. Σε κάποιες περιπτώσεις ενάντια και στα δικά τους μακροπρόθεσμα συμφέροντα· εξαιτίας της διάβρωσης της σχετικής αυτονομίας του κράτους, και συνεπώς της διάβρωσης της νομιμοποιητικής δύναμής τους και της ικανότητάς του να λειτουργήσει ως παράγοντας συνοχής των κεφαλαίων.

Η διεθνοποίηση της παραγωγής από το μεγάλο κεφάλαιο προσφέρει τόσο μια προσωρινή ανακούφιση όσο και την πιθανό-

25. Βλέπε, για παράδειγμα, την ανάλυση του Hirschman (1970) όπου η φωνή και η έξοδος θεωρούνται τα δύο εναλλακτικά μέσα για την έκφραση της δυσαρέσκειας· η πρώτη πιο συνηθισμένη στις ιεραρχίες, ενώ η δεύτερη στις αγορές.

26. Μπορεί να ειπωθεί, για παράδειγμα, ότι, ακόμη και με την υπόθεση της δομικά προκαλούμενης ουδετερότητας νεοκλασικού τύπου, η αυξανόμενη συγκέντρωση-μονοπωλιοποίηση θα έτεινε να δημιουργήσει τόσο δομικούς όσο και εργαλειακούς περιορισμούς για το κράτος, δεδομένης της αυξανόμενης σημαντικότητας των μονοπωλίων για την επένδυση και τις πηγές δύναμης αυτών που τα ελέγχουν.

τητα της εντατικοποίησης τελικά του προβλήματος. Όσο αυτή η παραγωγή φέρνει κέρδη στη χώρα (π.χ. επαναπατριζόμενα κέρδη) συμβάλλει στη νομιμοποίηση, κρατώντας την εργασία ικανοποιημένη στην πατρίδα. Όσο, πάντως, αυτή η διεθνοποίηση αφαιρεί από το κεφάλαιο την ανάγκη να παράγει στην πατρίδα, δίνει ένα ισχυρό χτύπημα στη σχετική αυτονομία των εθνικών κρατών, στη δύναμη νομιμοποίησης και ακόμη στην ικανότητά του να επιδιώκει ανεξάρτητες πολιτικές. Για κάποιους, σημαίνει το τέλος του εθνικού κράτους (βλ., για παράδειγμα, Kindelberger 1969).

Η αυξανόμενη συμμετοχή του κράτους στην παραγωγική διαδικασία (εθνικοποιημένες βιομηχανίες, ΔΕΚΟ κ.λπ.), οι αυξανόμενες ανάγκες του κεφαλαίου και οι διεκδικήσεις της εργασίας όπως και τα ειδικά συμφέροντα των κρατικών λειτουργών, όλα συνεισφέρουν στην αξιοσημείωτη αύξηση του δημοσίου τομέα. Με το κόστος συναλλαγών και άλλες δαπάνες που σχετίζονται με την κρατική παρέμβαση, ιδιαίτερα του τύπου της αναδιανομής, οι κυβερνητικές πολιτικές σε μια καπιταλιστική οικονομία μπορούν συχνά να οδηγήσουν σε μη-αποδοτικότητες. Το ίδιο και ο μειωμένος ορθολογισμός και ο καιροσκοπισμός, περιλαμβανομένης της «επιδίωξης προσόδων» από μέρους των πολιτικών και των γραφειοκρατών. Ο συνδυασμός των αναγκών των τριών – κεφάλαιο, εργασία και κρατικοί λειτουργοί – μπορεί να προκαλέσει μια δημοσιονομική κρίση στην οποία τα έσοδα δεν επαρκούν για να καλύψουν τις απαιτούμενες δαπάνες. Το κύμα ιδιωτικοποιήσεων της δεκαετίας του '80, που ακόμα συνεχίζεται, μπορεί να ιδωθεί σ' αυτό το πλαίσιο, τουλάχιστον εν μέρει, σαν μια αντίδραση σ' αυτή την κρίση, που δείχνει την ανάγκη για παραίτηση του κράτους, εν όψει αυτών των αποτυχιών του.

5. Συμπεράσματα

Το καπιταλιστικό κράτος είναι ένας θεσμικός μηχανισμός, που λειτουργεί συμπληρωματικά με την αγορά και την επιχείρηση κατά την εκμετάλλευση των ωφελειών από τον καταμερισμό της εργασίας και την ομαδική εργασία, με στόχο να διευρυνθούν

τα συμφέροντα των εντολέων του αλλά κάτω από ένα σύνολο περιορισμών. Ιστορικά, μπορεί να έχει προκύψει από, ή να αντικατέστησε το φεουδαρχικό κράτος μέσω μιας συμμαχίας ανάμεσα στους εμπόρους και το στέμμα για να διευρυνθούν αμοιβαία τα πλεονεκτήματά τους, δεδομένης της αμοιβαίας τους εξάρτησης. Οι δούλοπάροικοι της φεουδαρχίας είδαν μάλλον ευνοϊκά την εμφάνιση του καπιταλιστικού κράτους, το οποίο ήταν πιο προοδευτικό σε σχέση με το φεουδαρχικό κράτος, καθώς τους παρείχε την «ελευθερία» από τη σκλαβιά (αλλά και από την ιδιοκτησία). Μ' αυτή την έννοια, η εμφάνιση του καπιταλιστικού κράτους πρέπει να ήταν αποδοτική κατά Pareto τόσο εκ των προτέρων όσο και εκ των υστέρων. Είναι πιθανό, πάντως, να προέκυψε για λόγους διανομής-δύναμης και όχι για λόγους αποδοτικότητας. Οι περιορισμοί που τίθενται στους εντολείς είναι ο ανταγωνισμός από άλλα κράτη και, αργότερα, από άλλες παρατάξεις, σε συνδυασμό με τα ειδικά συμφέροντα των κρατικών λειτουργών, και ειδικότερα η εκλογική ήττα.

Η προσέγγιση που επιχειρήθηκε εδώ μας βοηθά να εξάγουμε έναν αριθμό σημαντικών ιδεών για την εξέλιξη, την ανάπτυξη, τις λειτουργίες και τις «αποτυχίες» του καπιταλιστικού κράτους. Συνδυάζει ένα πλήθος φαινομενικά αντικρουόμενων ιδεολογικών προοπτικών με ένα δυναμικό, μη-εκλεκτικό τρόπο. Μ' αυτό τον τρόπο αμφισβητείται η τάση των υπαρχουσών θεωριών για αποκλειστική ενασχόληση με την αποδοτικότητα ή θέματα αποδοτικότητας, μόνο, των καπιταλιστικών κρατών. Κρίσιμα, γίνεται κριτική της προσέγγισης μεθοδολογικού ατομισμού, που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό χαρακτηρίζει όλες τις υπάρχουσες προοπτικές, μέσω της πρότασης μιας διαφορετικής ιστοριοεξελικτικής προσέγγισης, στην οποία τα συμφέροντα και οι επιδιώξεις ατόμων και ομάδων ιδώνονται και παράγονται μέσα από τον οικονομικό, θεσμικό και κοινωνικοπολιτικό περίγυρο. Η προσέγγιση αυτή οδηγεί, πιστεύουμε, σε μια πλέον περιεκτική και ρεαλιστική εξήγηση της φύσης, εξέλιξης και αποτυχίας του κράτους και της σχέσης του με άλλες «θεσμικές μορφές» οργάνωσης της παραγωγής και του καταμερισμού της εργασίας στον καπιταλισμό, όπως η (πολυεθνική) επιχείρηση και η αγορά.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Alchian, A. και Demsetz, H. (1972). «Production, Information Costs and Economic Organization», *American Economic Review*, τομ. 62, αρ. τ. 5, σσ. 777-795.
- Arrow, K. (1963). *Social Choice and Individual Values*, Yale University Press.
- Arrow, K. (1970). «The Organization of Economic Activity: Issues Pertinent to the Choice of Market versus Non-Market Allocation», εις Haveman R.H. και Margolis J. (επ.). *Public Expenditure and Policy Analysis*, Markham, Σικάγο.
- Axelrod, R. (1984). *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, Νέα Υόρκη.
- Bacon, R. και Eltis, W. (1976). *Britain's Economic Problem: Too Few Producers*, Macmillan, Λονδίνο.
- Baran, P. και Sweezy, P. (1966). *Monopoly Capital*, Pelican Books.
- Barker, C. (1978). «A Note on the Theory of Capitalist States», *Capital and Class*, 4, σσ. 118-126.
- Bator, F. M. (1958). «The Anatomy of Market Failure», *Quarterly Journal of Economics*, σσ. 351-379.
- Baumol, W. (1967). «The Macroeconomics of Unbalanced Growth», *American Economic Review*, τομ. 57, αρ. τ. 3, σσ. 415-426.
- Baumol, W. (1982). «Contestable Markets: An Uprising in the Theory of Industry Structure», *American Economic Review*, τόμ. 72, σσ. 1-15.
- Baumol, W. J. (1959). *Business Behaviour, Value and Growth*, Macmillan, Νέα Υόρκη.
- Berlin, I. (1969). *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press, Οξφόρδη.
- Bleaney, M. (1985). *The Rise and Fall of Keynesian Economics*, Macmillan, Λονδίνο.
- Bowles, S. και Gintis H. (1982). «The Crisis of Liberal Democratic Capitalism: The Case of the United States», *Politics and Society*, 11.
- Buci-Clucksmann, C. (1978). «A Propos the Meaning and History of the Crisis of the State», εις Poulantzas N. (επ.). *The Crisis of the State*, στα ελληνικά, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Chandler, A. D. (1962). *Strategy and Structure*, MIT Press, Κέμπριτζ, Μασ.
- Chasse, J.D. (1986). «John R. Commons and the Democratic State», *Journal of Economic Issues*, XX, 3.
- Coase, R. H. (1937). «The Nature of the Firm», *Economica*, τόμ. 4, σσ. 386-405.
- Connoly, W. (1969). *The Challenge to Pluralist Theory*, Atherton Press Inc.
- Cooter, R. D. (1989). «The Coase Theorem», εις Eatwell J., Millgate M. και Newman P. (επ.). *Allocation, Information and Markets, the New Palgrave*, Macmillan, Λονδίνο.
- Cubbin, S. J. (1988). «Market Structure and Market Performance, the Empirical Reserach», *Working Papers Series*, αρ. 40, London Bussiness School.
- Cullis, J. και Jones, P. (1987). *Microeconomics and the Public Economy, in Defense of Leviathan*, Basic Blackwell, Οξφόρδη.
- Dahl, R. (1956). *A Preface to Democratic Theory*, Atherton Press Inc.

- Dasgupta, P. (1986). «Positive Freedoms, Markets and the Welfare State», *Oxford Review of Economic Policy*, τόμ. 2, αρ. τ. 2, σσ. 25-36.
- Downs, A. (1957). *An Economic Theory of Democracy*, Harper and Row, Νέα Υόρκη.
- Eggerston, Y. (1990). *Economic Behaviour and Institutions*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ.
- Engels, F. (1968). «The Origin of the Family, Private Property and the State», εις Marx, K. και Engles, F., *Selected Works*, Lawrence and Wishart, Λονδίνο.
- Feldstein, M. (1974). «Social Security, Induced Retirement and Aggregate Capital Accumulation in the United States», *Journal of Political Economy*, τόμ. 82, σσ. 905-926.
- Fine, B. και Harris, L. (1979). *Rereading Capital*, Macmillan, Λονδίνο.
- Friedman, M. (1962). *Capitalism and Freedom*, University of Chicago Press, Σικάγο.
- Friedman, M. και Friedman, R. (1980). *Free to Choose*, Secker and Warburg, Λονδίνο.
- Friedman, M. και Schwartz, A. J. (1963). *A Monetary History of the United States, 1867-1960*, Princeton University Press, Πρίνστον.
- Galbraith, J. K. (1987). *A History of Economics: The Past as the Present*, Penguin Books, Λονδίνο.
- Gerstenberger, H. (1985). «Theory of the State: Special Features of the Discussion in the FRG», *German Political Studies*, 2, σσ. 69-92.
- Glyn, A. και Sutcliffe, B. (1972). *British Capitalism Workers and the Profits Squeeze*, Penguin Books, Harmondworth.
- Gough, I. (1975). «State Expenditure in Capitalism», *New Left Review*, 92.
- Gough, I. (1979). *The Political Economy of the Welfare State*, Macmillan Educational, Basingstoke.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison, Notebooks*, Hoare, Q. και Nowell-Smith, G. (επ.). Lawrence and Wishart, Λονδίνο.
- Green, D. G. (1987). *The New Right*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempstead.
- Habermas, J. (1973). *Legitimation Crisis*, Βοστώνη, MA.
- Hadjimatheou, G. (1976). «Economic Theory and Expanding State Activity», *Thames Papers in Political Economy*, σσ. 1-28. Thames Polytechnic.
- Harrison, J. (1980). «State Expenditure and Capital», *Cambridge Journal of Economics*, τόμ. 4, σσ. 379-392.
- Hayek, F. A. (1978). *New Studies in Philosophy, Politics and the History of Ideas*, Routledge and Kegan Paul, Λονδίνο.
- Heald, D. (1983). *Public Expenditure: Its Defence and Reform*, Martin Robertson, Οξφόρδη.
- Hirsch, J. (1978). «The State Apparatus and Social Reproduction: Elements of a Bourgeois State», εις Holloway, J. και Picciotto, S. (επ.). *State and Capital: A Marxist Debate*, Edward Arnold, Λονδίνο.
- Hirschmann, A. (1970). *Exit, Voice and Loyalty*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ.

- Hobbes T. (1967). *Leviathan*, Collins, Λονδίνο.
- Hodgson, G. (1988). *Economics and Institutions: A Manifesto for a Modern Institutional Economics*, Polity Press, Οξφόρδη.
- Hodgson, G. (1989). «Institutional Economic Theory: The Old versus the New», *Review of Political Economy*, 1, σσ. 249-269.
- Holloway, J. και Picciotto, S. (1978). *State and Capital: A Marxist Debate*, Edward Arnold, Λονδίνο.
- Hymer, S. (1979). εις Coher R. et al., (επ.). *The Multinational Corporation*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ.
- Hymer, S. H. (1976). *The International Operations of National Firms: A Study of Foreign Direct Investment*, MIT Press, Κέμπριτζ, Μασ.
- Jensen, M. C. και Meckling, W. (1976). «Theory of the Firm: Managerial behaviour, Agency Costs and Ownership Structure», *Journal of Financial Economics*, 3, σσ. 304-360.
- Jessop, B. (1977). «Recent Theories of the Capitalist State», *Cambridge Journal of Economics*, 1.
- Καράγιωργας, Σ. (1977). *Οι οικονομικές λειτουργίες του κράτους*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Kay, N. (1984). *The Emergent Firm: Knowledge, Ignorance and Surprise in Economic Organization*, Macmillan, Λονδίνο.
- Kindleberger, C. P. (1969). *International Business Abroad*, Yale University Press, Νιου Χέβεν, Κονέκτ.
- Landes, D.S. (επιμ.) (1966). *The Rise of Capitalism*, Macmillan, Νέα Υόρκη.
- Lenin, V. I. (1917). *Imperialism: The Highest State of Capitalism*, Μόσχα.
- Lindbeck, A. (1988). «Individual Freedom and Welfare State Policy», *European Economic Review*, 32, σσ. 295-312.
- Lively, C. (1978). «Pluralism and Consensus», εις Birnbaum, P. et al. (επ.). *Democracy, Consensus and Social Contract*, Sage Publications, Λονδίνο.
- Lucas, R. (1975). «An Equilibrium Model of the Business Cycle», *Journal of Political Economy*, 83.
- Machiavelli, N. (1958). *The Prince*, Everyman, Λονδίνο.
- Malcolmson, G. (1984). «Efficient Labour Organisation: Incentives, Power and the Transaction Costs Approach», εις Stephen F. (επ.). *Firm Organisation and Labour*, Macmillan, Λονδίνο.
- Marglin, S. (1974). «What Do Bosses Do? The Origins and Functions of Hierachy in Capitalist Production», *Review of Radical Political Economics*, τόμ. 6, σσ. 60-112.
- Marglin, S. (1983). «Knowledge and Power», εις Stephen F. H. (επ.). *Firms Organizations and Labour: Approaches to the Economies of Work Organization*, Macmillan Λονδίνο.
- Marx, K. και Engels, F. (1968). «The Communist Manifesto», εις Marx, K. και Engels, F., *Selected Works*, Lawrence and Wishart, Λονδίνο.

- Miliband, R. (1969). *The State in Capitalist Society*, Quarter Books, Λονδίνο.
- Miller, J. A. (1986). «The Fiscal Crisis of the State Reconsidered: Two Views of the State and Accumulation of Capital in the Post-War Economy», *Review of Radical Political Economics*, Άνοιξη/Καλοκαίρι.
- Moseley, H. (1978). «Is There a Fiscal Crisis of the State?», *The Monthly Review*, τόμ. 30, σσ. 34-45.
- Moseley, H. (1982). «Capital and the State: West German Neo-orthodox State Theory», *Review of Radical Political Economics*, τόμ. 12, σσ. 24-32.
- Mueller, D. C. (1976). «Public Choice: A Survey», *Journal of Economic Literature*.
- Mueller, D. C. (1989). *Public Choice II. A Revised Edition of Public Choice*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ.
- Niskanen, W. A. (1973). *Bureaucracy: Servant or Master?*, IEA, Λονδίνο.
- North, D. C. (1981). *Structure and Change in Economic History*, Norton, Νέα Υόρκη.
- O'Connor, J. (1973). *The Fiscal Crisis of the State*, St. Martin's Press, Νέα Υόρκη.
- O'Connor, J. (1978). «More on the Fiscal Crisis of the State», *The Monthly Review*, τόμ. 30, σσ. 54-57.
- O'Connor, J. (1982). «The Fiscal Crisis of the State Revisited: A Look at Economic Crisis and Reagan's Budget Policy», *Kapitalstate*, τόμ. 9, σσ. 41-61.
- O'Connor, J. (1987). *The Meaning of a Crisis: A Theoretical Introduction*, Basil Blackwell, Οξφόρδη.
- Offe, C. (1972). «Political Authority and Class Structure: An Analysis of Late Capitalist Societies», *International Journal of Sociology*, 2, 7.
- Olson, M. (1965). *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Κέμπριτζ, Μασ.
- Olson, M. (1982). *The Rise and Decline of Nations*, Yale University Press, Νιου Χέβεν, Κονέκτ.
- Pitelis, C. N. (1987). *Corporate Capital: Control Ownership, Saving and Crisis*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ.
- Pitelis, C. N. (1990). «Neoclassical Models of Industrial Organization», εις Dankbaar et al. (επ.). *Perspectives in Industrial Organization*, Kluwer, Kingston-upon-Thames.
- Pitelis, C. N. (1991). *Market and Non-Market Hierarchies*, Blackwell, Οξφόρδη.
- Pitelis, C. N. (1992). «Towards a Neoclassical Theory of Institutional Failure», *Journal of Economic Studies*, 19, 1.
- Pitelis, C. N. and Pitelis, I. G. (1991). «On the Possibility of State Neutrality», *Review of Political Economy*, 3, σσ. 15-24.
- Poulantzas, N. (1969). *Political Power and Social Class*, New Left Books, Λονδίνο.
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in Contemporary Capitalism*, New Left Books, Λονδίνο.
- Πουλιαντζάς, Ν. (1978). *Η κρίση του κράτους*, Παπαζήσης, Αθήνα.
- Rawls, J. (1972). *A Theory of Justice*, Clarendon Press, Οξφόρδη.
- Rutherford, M. (1989). «What is Wrong with the New Institutional Economics (and

- What is Still Wrong with the Old?)», *Review of Political Economy*, 1, σσ. 299-318.
- Schotter, A. (1981). *The Economic Theory of Social Institutions*, Cambridge University Press, Κέμπριτζ.
- Schumpeter, J. (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*, 5η έκδ., 1987, Unwin Hyman, Λονδίνο.
- Sen, A. (1988). «Freedom of Choice», *European Economic Review*, τόμ. 32, σσ. 269-294.
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*, Everyman edition, 1977, Dent, Λονδίνο.
- Stigler, G. (1988). «The Effect of Government on Economic Efficiency», *Business Economics*, τόμ. 23, σσ. 7-13.
- Stiglitz, J. E. (1986). *Economics of the Public Sector*, W. W. Norton Co., Νέα Υόρκη και Λονδίνο.
- Tobin, J. (1980). *Asset Accumulation and Economic Activity*, Basil Blackwell, Οξφόρδη.
- Vincent, A. (1987). *Theories of the State*, Basil Blackwell, Οξφόρδη.
- Wagner, A. (1958). «Three Extracts in Public Finance», εις Musgrave, R. A. και Peacock, A. T. (επ.). *Classics in the Theory of Public Finance*, Macmillan, Λονδίνο.
- Weeks, J. (1981). *Capital and Exploitation*, Princeton University Press, Πρίνστον.
- Williamson, O. E. (1975). *Markets and Hierarchies*, Free Press, Νέα Υόρκη.
- Williamson, O. E. (1981). «The Corporation: Origins, Evolution, Attributes», *Journal of Economic Literature*, τόμ. 19, αρ. τ. 4.
- Williamson, O.E. (1985). *The Economic Institutions of Capitalism*, Free Press, Νέα Υόρκη.
- Williamson, O. E. (1986). *Economic Organisation: Firms, Markets and Policy Control*, Harvester Wheatsheaf, Hemel Hempsted.
- Williamson, O. E. (1990). «The Firm as a Nexus of Treaties: An Introduction», εις Aoki, M., Gustafsson, B. και Williamson, O.E. *The Firm as a Nexus of Treaties*, Κεφ. 1, σσ. 1-25, Sage Publications, Λονδίνο.
- Wolf, C (1979). «A Theory of Non-market Behaviour: Framework for Implementation Analysis», *Journal of Law and Economics*, τόμ. 22, αρ. τ 1, σσ. 107-140.
- Yaffe, D. (1973). «The Marxist Theory of Crisis, Capital and the State», *Economy and Society*, 2.